

ตอนที่ 2
อิทธิพลของชาดกต่อวรรณกรรม
และสังคมไทย

บทที่ 4

อิทธิพลของชาดกต่อวรรณกรรมไทย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้บุคลากรด้านหรืออธิบายวรรณคดีชาดกที่มีอยู่ก่อนสมัยสุโขทัย ในวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย อุษาฯ รตนโกสินทร์ และในสมัยล้านนา
2. เพื่อให้เข้าใจ บุคลากรด้านหรืออธิบายได้ว่า วรรณคดีชาดกมีอิทธิพลต่อวรรณคดีนาถในประเทศไทยในสมัยต่างๆ รวมถึงการนำนิทานพื้นบ้านของไทยมาแต่งเป็นวรรณคดีนาถด้วย
3. เพื่อให้บุคลากรหรืออธิบายการเปลี่ยนแปลงวรรณกรรมไทยกับวรรณกรรมชาดกในต่างๆ ได้
4. เพื่อให้บุคลากรหรืออธิบายได้ว่า กน.ไทยสามารถนำวรรณกรรมชาดกมาแต่งเป็นวรรณกรรมไทยในรูปแบบต่างๆ และสามารถรักษาโครงสร้างและรูปแบบเดิมไว้ได้ แม้จะมีการแทรกและการเปลี่ยนแปลง
5. เพื่อให้สามารถดูแนวหรืออธิบายถึงภาวะสังคมไทยในสมัยต่างๆ เมื่อสังคมไทยในสมัยนั้นได้รู้เรื่องชาดกและมีความเชื่อเรื่องชาดกในพุทธศาสนา
6. เพื่อสามารถบอก ชี้แจงหรืออธิบายการนำไปใช้ในชีวิตได้ซึ่งจริงธรรมในนิทานชาดกในวรรณกรรมไทยในฐานะเป็นแบบอย่างที่ดี

หลักฐานชาดก ก่อนสมัยสุโขทัย

ชาดกเป็นวรรณคดีบาลีในพุทธศาสนาฝ่ายธรรมะ หรือวรรณคดีพุทธศาสนา
วรรณคดีชาดกนี้เป็นประเภทนิทานคติธรรม หรือสุภาษิต โดยกล่าวถึงอดีตชาติต่าง ๆ
ของพระพุทธเจ้าในสมัยที่พระองค์ทรงบำเพ็ญพระบารมีธรรมต่าง ๆ 10 ประการ ในฐานะ
เป็นพระโพธิสัตว์ วรรณคดีชาดกนี้จึงมีอิทธิพลแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนาิกชนและ
ผู้สอนใจพุทธศาสนาโดยทั่วไป

อิทธิพลของวรรณคดีชาดก ได้แพร่เข้ามาในอาณาจักรที่เป็นประเทศไทยใน
ปัจจุบันนี้เป็นเวลานานแล้ว วรรณคดีชาดกได้แพร่เข้ามาพร้อมกับพุทธศาสนา คัมภีร์
ศาสนาวงศ์ชื่องพระบัญญาสามีชาวพม่าได้แต่งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2405 กล่าวว่า พุทธศาสนา
ได้แพร่เข้ามายังแคว้นสุวรรณภูมิภายหลังสังคายนากรังศีที่ 3 โดยการนำมากของพระไสยาด
และพระอุตตระ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง
“ทศบารมีในพุทธศาสนาธรรมะ” ได้ทรงกล่าวถึงหลักฐานที่พุทธศาสนาและแนว
ความคิดเรื่องบารมีเข้ามาสู่ประเทศไทยในยุคต้น ๆ หลักฐานเดิมกล่าวคือ โบราณคillisปวัตถุ
โบราณสถานทางพุทธศาสนาที่นักวรรณคดีได้สันนิษฐานจากลักษณะทางประดิษฐกรรมวิทยา
และหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร

ด้านโบราณคillisปวัตถุ หรือโบราณสถานทางพุทธศาสนา มีภาพสลัก หรือ
ภาพหิน ภาพสลักหรือภาพหินเหล่านี้ เป็นเรื่องราวของชาดกทางพุทธศาสนา เช่น
ภาพจำหลักบนเสาที่พบที่อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ ภาพหนึ่งเป็นรูปช้าง
สองเชือก เชือกหนึ่งนอนอีกเชือกหนึ่งยืนและกำลังพ่นน้ำให้เชือกที่สอง อาจารย์สินชัย
กระบวนการแสง วินิจฉัยว่า เป็นเรื่องจากมาตรฐานปีสกุลชาดก (455) (ชาดกเรื่องนี้กล่าวถึง
พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาช้างเผือกเลี้ยงมารดา พระเจ้าพาราณสีทรงจับมา
เป็นช้างครีเมือง และได้รับการปลดปล่อยพระรามาจนแจ้งความกตัญญูต้มารดา) ตรงกับ
เรื่องสีวนนาคในจริยานิภูก ซึ่งกล่าวถึงการบำเพ็ญศิลบารมี อาจารย์ประสาร บุญประคง
พิจารณาจากตัวอักษรที่เจริญอยู่ในใบเสมาันนักหนดว่า คงมีอายุระหว่างพุทธศตวรรษ
ที่ 12-13¹

¹ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, เรื่องเดิม, หน้า 118-119.

ในเสมาที่เมืองพ้าเดดสูงยางแห่น หนึ่ง อาจารย์สุทธิลักษณ์ ใช้สูตรและพรพรรณ เจ้าศรีนาก วินิจฉัยว่า ตอนบนทำเป็นภาพในมหสัตว์ หัวอมหอยม้ม็คชาดก ตอนที่พระมหาสักกำลังสันหนากับนักปราชญ์ 4 คน ตอนล่างแสดงรูปแพะและสุนัข เรื่องนี้มีอยู่ในมหานิباتชาดก แสดงพระบัญญามารมีของพระโพธิสัตว์²

ในเสมาที่บ้านกุดโรง จังหวัดชัยภูมิ อาจารย์สรัสวดี อิฐรัตน์ วินิจฉัยว่าเป็นเรื่องพระมหาทัศน์ ซึ่งในมหานิباتชาดกเป็นอุเบกษาบารมี ภาพคนหนึ่งพึ่งธรรม ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเตมี่ยชาดก หรือมุกบึกชาดก ในมหานิباتชาดก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดฯ สยามบรมราชนักบุญมารี ทรงพระราชนิจฉัยว่าในจิริปีปฏิบูนเป็นอธิษฐานบารมีภาพชาดกเรื่องวิชุรบัณฑิตในมหานิباتชาดก แสดงบัญญามารมี นอกจากนั้นมีเรื่องมหสัตว์ ภูริทตชาดก เป็นต้น³

ภาพลักษณะในเสmeanอกจากที่กล่าวแล้วนั้น ก็ยังมีภาพบึ้นที่เจดีย์จุลปะโหน จังหวัดนครปฐม ภาพเหล่านี้นักโบราณคดีได้สันนิษฐานจากลักษณะทางประติมาศวิทยา ว่ามีอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12—13 ส่วนใหญ่เป็นศิลปะทวาราวดี⁴

หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้น มีปรากฏในจารึกหลักที่ 27 หรือจารึกวัดเมหงค์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ลักษณะอักษรในจารึกลักษณะกับอักษรที่ใช้กันในอาณาจักรเขมรระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12—14 กล่าวถึงการเรียนหนังสือ การถวายอาหารพระสงฆ์และการปฏิบูติธรรม จารึกวัดเมหงค์และจารึกวัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นจารึกเรื่องราวพุทธศาสนาผ่ายมหายานที่ร่วมเรื่องอยู่ทางภาคใต้ สมัยอาณาจักรศรีวิชัย กษัตริย์ศรีวิชัยมีอำนาจอยู่ในเกาะสุมาตรา ได้แผ่อำนาจเข้ามายังครองดินแดนทางตอนใต้ของไทย ศูนย์กลางอยู่ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

จะเห็นว่าชาดกในพุทธศาสนา ได้แพร่เข้ามายังอีทธิพลในประเทศไทยตั้งแต่ยุคต้นๆ ที่เดียว ต่อไปนี้ออกล่าถึงอิทธิพลของวรรณคดีชาดกที่มีต่อวรรณกรรมไทยในสมัยที่คนไทยได้ตั้งอาณาจักรของตนเองขึ้น

² เรื่องเดียว กัน หน้าเดียว กัน.

³ เรื่องเดียว กัน หน้าเดียว กัน.

⁴ เรื่องเดียว กัน หน้า 118.

1. วรรณคดีชาดกในวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย

วรรณคดีไทยในสมัยสุโขทัย มีอยู่ ๕ เรื่อง ดังนี้

1. ศิลารีกพ่อขุนรามคำแหง
2. สุภาษิตพระร่วง
3. เรื่องนางนพมาศ
4. ไตรภูมิพระร่วง
5. ศิลารีกวัดป่ามะวง

วรรณคดีไทยสมัยกรุงสุโขทัย ๕ เรื่องดังกล่าวมานี้ ส่วนใหญ่ไม่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีชาดกโดยตรง หากได้รับโดยทางอ้อม กล่าวคือไม่ได้นำเรื่องวรรณคดีชาดกเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาเปลี่ยนหรือเรียนเรียงโดยเฉพาะเมื่อน้อยกว่าวรรณคดีไทยบางเรื่อง ในสมัยอยุธยา วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัยได้นำเอาหลักธรรมะ (จริยธรรม) สุภาษิต ชื่อพระโพธิสัตว์ ฯ ลฯ มากล่าวไว้ในวรรณคดีเรื่องนั้นๆ เพราะฉะนั้น จะกล่าววรรณคดีสุโขทัยที่เกี่ยวข้องวรรณคดีชาดกไปตามลำดับ

1. ศิลารีกพ่อขุนรามคำแหง

ข้อความในศิลารีกพ่อขุนรามคำแหง แบ่งออกเป็น ๓ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ ตั้งเด่นบรรทัดที่ ๑ – ๑๗ และอีกคำหนึ่งในบรรทัดที่ ๑๘ ด้านที่ ๑ เป็นเรื่องพ่อขุนรามคำแหงทรงเล่าประวัติของพระองค์ตั้งแต่ประสูติจนเสวยราชย์ ใช้คำแทนชื่อว่า “กู”

ตอนที่ ๒ ตั้งเด่นบรรทัดที่ ๑๘ ด้านที่ ๑ ถึงบรรทัดที่ ๑๑ ด้านที่ ๔ กล่าวถึงสภาพเมือง ชนบุหรัมเนียมประเพณี การสร้างพระแท่นบนเนินเขาศิลา สร้างวัดมหาธาตุ เมืองครีสตนาลัย และเรื่องประดิษฐ์อักษรไทยใช้แทนพระนามว่า “พ่อขุนรามคำแหง” สันนิษฐานว่าเป็นคำที่ผู้อ่อนเชื่อในตน

ตอนที่ ๓ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๑๑ ด้านที่ ๔ ไปถึงบรรทัดด้านสุดท้าย กล่าวสรรเสริญและยกพระเกียรติพ่อขุนรามคำแหงและกล่าวถึงอาณาเขตกรุงสุโขทัย สันนิษฐานว่าเป็นคำที่ผู้อ่อนเชื่อในตน

ศิลารีกพ่อขุนรามคำแหง ได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีชาดกโดยทางอ้อม ดังจะกล่าวต่อไปนี้

1. คำจำกัดด้านที่ 2 บรรทัดที่ 8—12 ว่า “คนในเมืองสุโขทัยนี้มักงาน
มักทรงคีล มักอยู่งาน.....มีครัวชาในพุทธศาสนาทรงคีลเมื่อพระน”⁵

ข้อความในจารึกกล่าวถึงคนในเมืองสุโขทัยนิยมทำงาน รักษาศีลและมีครัวชา
ในพุทธศาสนา

ทาน ศีล และครัวชา เป็นธรรมะสำคัญในพุทธศาสนาที่ชาวพุทธทั่วๆ ไป
ต้องปฏิบัติ ในวรรณคดีชาดก ทาน ศีล จัดเป็นบารมีที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญ พระ-
โพธิสัตว์เวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมี พระภูริหัตต์ โพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญศีลบารมี ส่วน
ครัวชาคือความเชื่อนั้น จัดเป็นหลักธรรมที่สำคัญในพุทธศาสนา แม้ในชาดกก็ให้ความ
สำคัญด้วยดังเรื่องครัวชาในพระโพธิสัตว์ เชื่อในเรื่องที่มีเหตุผล เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ
ดังปรากฏในชาดกต่างๆ มี พกชาดก (38) มักกูชาดก และโคชาดก เป็นต้น

2. คำจำกัดด้านที่ 2 บรรทัดที่ 28—29 มีว่า “พ่อขุนรามคำแหงกระทำ
อย่างแก่เมหะเรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปฎกไตร”⁶

พระไตรบัญญะเป็นคัมภีร์ที่สำคัญของพุทธศาสนา ได้แก่ พระวินัยปฎก พระ-
สุตตันตบัญญะ และพระอภิธรรมบัญญะ พระไตรบัญญะเป็นบ่อกีดแห่งชาดก กล่าวคือชาดก
มีปรากฏอยู่ในพระสุตตันตบัญญะ หมวดชุมทกนิกาย คัมภีร์ชุมทกนิกายมี 15 เรื่อง ใน
15 เรื่องนั้นมีชาดกร่วมอยู่ด้วยคือ ชุมทกปานะ ธรรมบท อุทาน อติวุตติกะ สุตตนิปาต
วามนวัตถุ เปตวัตถุ เตรคยา เตรคยา ชาดก นิทเทส ปฏิสัมพิทาณรรค อปทาน
พุทธวังษะ และจริยานปฎก

3. คำจำกัดด้านที่ 3 บรรทัดที่ 6—10 ว่า “ผีเทพดาในเข้อนั้น เป็นใหญ่
กว่าทุกๆ ผีในเมืองนี้ ขุนผู้ได้เมืองสุโขทัยนี้แล้ว ให้ดิพลีถูก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้คือ
ผีไห้ไม่ดี พลีถูก ผีในเข้อนั้น บดັບบ่ gereg.....”⁷

ข้อความอันนี้กล่าวถึงการบูชาเทวดา กล่าวคือเทวตาพลี ได้แก่การบวงสรวง
หรือการทำบุญอุทิศเทวดา ข้อความดังกล่าวอาจได้รับอิทธิพลจากชาดกร่อง “ภักทศาลา
ชาดก (465) “กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นรุกขเทวดา แสดงเหตุไม่ให้พระเจ้า
พรหมทัตต์ด้วยความเชื่อในตนและของญาติได้ ดังคำเปลเปล่าสุดท้ายของเรื่องนี้ว่า “ดูกร

⁵ ประชุมคอลารอก หลักที่ 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการรัฐมนตรี, 2521), หน้า 21.

⁶ เรื่องเกี่ยวกัน หน้า 21—22.

⁷ เรื่องเกี่ยวกัน หน้า 23.

ต้นรังผู้เป็นเจ้าแห่งบ้าน ย่อม.....สิ่งที่ควรคิด ห่านเป็นผู้ประทานประโยชน์แก่หมู่ญาติ ดูกรสหาย ข้าพเจ้าให้อภัยแก่ท่าน”⁸ นอกจากเรื่องนี้แล้วอาจได้รับอธิพลดจากเรื่องเทว-ธรรมชาดก (61) ติริติวัจนาชาดก (259) เทวตามัญหาชาดก (350)

4. คำจากรากด้านที่ 4 บรรทัดที่ 26–27 ว่า เป็นที่แล้ว ปลูกเลี้ยงผู้ลูกบ้าน ลูกเมืองนั้น ขอบด้วยธรรมทุกคน”⁹

ข้อความนี้กล่าวถึงพ่อขุนรวมคำแหง ทรงปกคลองบ้านเมืองด้วยความชอบธรรม กล่าวคือพระองค์ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมคือ ทาน (การให้) สีล (การรักษาภัย วาจา ให้เรียบร้อย) บริจาร (การเสียสละ) อาชชวาง (ความซื่อตรง) มัททะ (ความอ่อนโยน) ตบะ (ความเพียรพยายาม) อักโกระ (ความไม่โกรธ) อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบี้ยน) ขันติ (ความอดทน) และอวิโรมะ (ความยุติธรรม)

ทศพิธราชธรรมมีปรากฏในชาดกเรื่อง “นันทิยมิคชาดก (385)” กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาเนื้อชื่อนันทิยะ เมื่อพระราชาและบริวารมาล้อมจับผู้นี้ อพระโพธิสัตว์ทำอุบายนัยให้บิดามารดาหนีไปก่อน ส่วนตัวเองกับผู้นี้ถูกจับได้ภายหลัง ทำให้พระราชาโปรดและพระราชทานอภัยให้ผู้นี้ เนื่องจากว่า ดังคำถาบานลีว่า

ทาน สีล บริจาร อาชชวาง มัททะ ตบะ¹⁰
อักโกระ อวิหิงสา ขันติ อวิโรมะ¹¹
อิจุเจเต กุสเล ร่มเม วิเต ปสุสาทิ อตุน尼
ตโต เต ชา yat บีติ โสมนสุสัญจนปุปກ

แปลว่า พระองค์ ทรงตรวจสอบด้วยศรัทธาแล่นนี้คือ ทาน สีล การบริจาร ความซื่อตรง ความอดทน และความไม่ประพฤติมิดจากคลองธรรมซึ่งตั้งอยู่แล้วด้วยดี ในพระองค์แต่เน้นความบีติและโสมนัส ก็จะเกิดแก่พระองค์ไม่น้อย”¹⁰

แม้ในสุ่มคคลชาดก (420) ก็มีกล่าวถึงทศพิธราชธรรมโดยมีเรื่องเล่าว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าพาราณสี ทรงมั่นในขันติ มิได้ทรงลงอาชญาแก่นายสุ่มคคลที่มาระบบจเขตพุทธเจ้า ดังคำแปลคathaหนึ่งว่า “พระราชาเหล่าได้ทรงยินดีแล้ว

⁸ กรณการศึกษา, เรื่องเดิม เล่มที่ 27 หน้า 320.

⁹ สำนักนายกรัฐมนตรี, เรื่องเดิม หน้า 26.

¹⁰ เนตัน มาภนวนก, เรื่องเดิม, หน้า 208.

ในศพิธราชธรรมอันพระอิริยาบถประการใดไว้ พระราชเหล่านั้นเป็นผู้ประเสริฐด้วยกาล
วาระและเจ้า พระราชเหล่านั้นทรงดำรงมั่นอยู่แล้วในขันติ สรวจจะและสมารชิย์อมถึงโลก
ทั้งสองเดียววิธีอย่างนั้น”¹¹

อนึ่ง คำว่า “ชอบด้วยธรรมทุกคน” อาจหมายถึงการปักครองโดยยึดหลัก
ธรรมะเป็นสำคัญ กล่าวคือปักครองด้วยรัมมาธิปไตย อาศัยธรรมะเป็นใหญ่

อริปไตยคือความเป็นใหญ่ ในพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๓ อายุคือ

๑. อัตตาธิปไตย ได้แก่ความถือตนเองเป็นใหญ่ เช่น การปักครองแบบ
เผด็จการ เป็นต้น

๒. โลกาธิปไตย คือถือโลกคือประชาชนเป็นใหญ่ เช่น การปักครองแบบ
ประชาริปไตย

๓. ธรรมชาติปไตย ได้แก่การถือธรรมะคือความถูกต้องเป็นใหญ่ เช่น การ
ปักครองโดยอาศัยศพิธราชธรรม

การปักครองโดยถือประชาชนเป็นใหญ่ที่เรียกว่าโลกาธิปไตย มีปรากฏในเรื่อง
มหาเวสสันดรชาดก ตอนที่พระองค์ทรงพระราชนช้างบี้จัยนาเคนทร์แก่พระมหาชนช้าง
เมืองกลิงคราษฎร์

สำหรับการปักครองโดยธรรมะ มีปรากฏในชาดกเป็นส่วนมาก เช่นในเรื่อง
สุนัขคลชาดก ดังกล่าวมาแล้ว

2. สุภาษิตพระร่วง

สุภาษิตพระร่วง หรือ นัยณูติพระร่วงนี้ เป็นสุภาษิตของพระร่วงพ่อขุนราม-
คำแหง เป็นสุภาษิตไทยและสุภาษิตพุทธศาสนา ใช้คำไทยพื้น ๆ คล้ายในศิลาจารึกพ่อขุน-
รามคำแหง สุภาษิตพระร่วงแต่งเป็นคำประพันธ์ชนิดวายลิลิต มีโคลงกระทำต่อนฉบับ ๑ บท

สุภาษิตพระร่วงแบ่งออกเป็น ๒ ชนิด ดังนี้

๑. สุภาษิตไทยแท้

๒. พุทธศาสนาสุภาษิต

สุภาษิตไทยแท้นั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของคนไทยโดยทั่วไปในสมัย
นั้น เช่น เมื่อน้อยให้เรียนวิชา ให้หาสินเมื่อใหญ่ เป็นต้น รายละเอียดเกี่ยวกับสุภาษิตไทย
แท้นี้ จะไม่ขอถ้า จะกล่าวเฉพาะที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาสุภาษิตอันเนื่องด้วยชาดกเท่านั้น

¹¹ กุณกากาสนา, เรื่องเดิม, หน้า 244.

พุทธศาสนาสุภาษิตในสุภาษิตพระร่วงนี้ ขอให้แก่ศึกษาเข้าใจว่าเป็นสุภาษิตของพระพุทธเจ้าที่มีปรากฏส่วนมากในธรรมบทและชาดก เพราะว่าคัมภีร์ทั้งสองเล่มนี้ เป็นที่นิยม สนใจและชอบใจของชาวพุทธโดยทั่วไป ในที่นี้จะยกล่าวเฉพาะสุภาษิตพระร่วงที่ได้รับมาจากคัมภีร์ชาดกเท่านั้น

สุภาษิตพระร่วงที่ได้รับอิทธิพลจากชาดก มีดังนี้

1. เอาแต่ชอบเสียผิด

ผิดอย่าเอาเอาแต่ชอบ

สุภาษิตนี้ตรงกับคำบาลีว่า “ต คณุเหยุ ยทปณุณก” แปลว่า สิงໄດไม่ผิด พึงถือเอาสิ่งนั้น

คำานี้มีปรากฏอยู่ในปกิณณนิบัตชาดก ข.ช. 27/1

2. อาย่าโดยคำนพลอด

สุภาษิตนี้ ตรงกับคำบาลีว่า “นาสมเม อติกวทิน” แปลว่า ไม่ควรไว้ใจคนพูดพล่อยๆ คำบาลีนี้มีปรากฏอยู่ในเรื่อง กกุญาชาดก (448) และเรื่อง ราโชวาทชาดก (151) ทสกนิบัต ว่าด้วยการคบหาสมาคม (สาวนา)

3. อาย่าไฟสูงให้พันศักดิ์

เป็นคนอย่าทำให้ญี่

อย่าไฟตนให้เกิน

สุภาษิตนี้ตรงกับคำบาลีว่า “อตุตาน นาติวตุเตယย” แปลว่า บุคคลไม่ควรลิ่มตน คำบาลีนี้ปรากฏในติํ สนิบัตชาดก (ข.ช. 27/503) กล่าวถึงตน (อตุตा)

4. ทึมภัยพึงหลีก ปลีกตนไปโดยด่วน

สุภาษิตนี้ ตรงกับคำบาลีว่า “ยตุต เวริ นิวสติ น วเต ตตุต ปณุพิโต” แปลว่า ศัตรูอยู่ในที่ได บังติดไม่ควรอยู่ในที่นั้น คำบาลีนี้มีปรากฏอยู่ในเอกสารนิบัตชาดกกล่าวถึงการคบหาสมาคม (สาวนา) ข.ช. 27/34

5. อาย่าเบียดเสียดแก่มิตร

สุภาษิตนี้ ตรงกับคำบาลีว่า “มิตุทุพโภ หิ ปปะโภ” แปลว่า ผู้ประทุรร้าย มิตร เป็นคนเลวแท้ คำานี้มีปรากฏอยู่ในทสกนิบัตชาดก (ข.ช. 27/297) กล่าวถึง มิตร

6. รักตนอย่ารักทรัพย์ สู้เสียสินอย่าเสียสัตว์

ສຸກາຜິດນີ້ ตรงกับคถาบาลົງວ່າ

ຈະ ຮັນ ອຸງຄວຣສູ ແຫດ ອຸງຄໍ ຮັນ ຂົວຕໍ ຮກຸມໂນ

ອຸງຄໍ ຮັນ ຂົວຕົມຈຳບີ ສພົພ ຈະ ນໂຮ ອມມຸນສຸສຽນໂຕ

ແປລວ່າ ນຽນພຶ່ງສລະທຽບ ເພຣະເຫດແໜ່ງວ່ຍວະ ເນື່ອຮັກໝາຊີວິດ ພຶ່ງສລະວ່ຍວະ ເນື່ອ
ຕາມຮະລຶກດິງຫຽມ ພຶ່ງສລະວ່ຍວະ ທຽບ ແລະແມ່ຮົວເສີຍທຸກອຍ່າງ

คถาນີ້ປົກກູອຍໃນ ຊຸ. ທາ. 28/147

7. ດົກພາລອຍ່າພາລົມືດ ອຍ່າຜູກມິຕຣີມຕີ

ສຸກາຜິດນີ້ตรงກับคถาบาลົງວ່າ “ມາສູສູ ພາເລັນ ສູງຄຸຈີ ອມຕຸເຕເນວ ສຸພົທາ”

ແປລວ່າ ອຍ່າສາມຄກັນດົກພາລ ທີ່ເປັນດັ່ງຕ້ຽຖຸກເມື່ອ ດົກພາລີ້ນປົກກູອຍໃນນວກນິບາດ
ໜາດກ (ຊຸ. ທາ. 27/55 ກລ່າວຄົງການປົກກູອຍໃນນວກນິບາດ)

8. ອຍ່າຍືນຄຳຄນໂລກ

ສຸກາຜິດນີ້ตรงກับคถาบาลົງວ່າ “ນາສຸມເມ ອຕຸຕຸປົມຢູ່ມື”

ແປລວ່າ ໄນຄວຣໄວ້ໃຈຄນທີ່ເຫັນແກ່ປະໂຍ້ນສ່ວນຕົນ ດົກພາລີ້ນປົກກູອຍໃນເຮືອງກຸງກູ້ຈາດກ
(448) ຖສກນິບາດ (ຊຸ. ທາ. 27/290 ກລ່າວຄົງການປົກກູອຍໃນນວກນິບາດ)

9. ອຍ່າກ່ຽວໂກຮນີ້ນິຈ

ສຸກາຜິດນີ້ ตรงກับคถาบาลົງວ່າ “ມາ ໂກຮສູ ວສ ຄມ”

ແປລວ່າ ອຍ່າລຸ່ອນາຈຄວຣໂກຮ ດົກພາລີ້ນປົກກູອຍໃນເຮືອງຈາກໜາດກ (151) ຖສກນິບາດ
ກລ່າວຄົງຄວຣໂກຮ

10. ອຍ່າຊຸດຄນດ້ວຍປາກ

ສຸກາຜິດນີ້ ตรงກับคถาบาลົງວ່າ “ນາມນຸ່ວູ້ ຖຸກຈານ”

ແປລວ່າ ໃນກາລໃຫ້ ກໍໄນ້ຄວຣກລ່າວວາຈາໄມ່ເພື່ອໃຈ ດົກພາລີ້ນປົກກູອຍໃນເອກນິບາດ
ກລ່າວຄົງວາຈາ (ຊຸ. ທາ. 27/10)

11. ທ່ານຮັກຕົນຈົງຮັກຕອບ ທ່ານນອບຕົນຈົງນອບແກນ

ສຸກາຜິດນີ້ ตรงກับคถาบาลົງວ່າ “ສກຸກຕຸວາ ສກຸກໂຕ ໂໂດ ວນທໂກ ປົງວຸນທນ໌”

ແປລວ່າ ດົກທຳສັກກະຮະ ຍ່ອມໄດ້ຮັບສັກກະຮະ ຜູ້ໄວ້ ຍ່ອມໄດ້ຮັບໄວ້ຕອບດົກພາລີ້ນປົກກູອຍໃນ
ນາມນຸ່ວູ້ ກລ່າວຄົງບຸດຄລ (ຊຸ. ທາ. 28/154)

12. คิดข้างหน้าอย่างเป็น

สุภาษิตนี้ ตรงกับคำกล่าวอีกว่า “รักเขยยานาคต ภัย” แปลว่า พึงบังกันภัยที่ยังไม่มาถึง คำกล่าวลินีมือญในจดูกันนิบาต กล่าวถึงบุคคล (ข. ชา. 27/72).

3. เรื่องนางนพมาศ

วรรณคดีเรื่องนี้ขอเรียกันอวย 3 ชื่อคือ นางนพมาศ เวเด็นพมาศ และ ตำรับหัวศรีจุฬาลักษณ์ ผู้แต่งเรื่องนี้คือนางนพมาศธิดาราหมณ์ โชติรัตน์รับราชการในตำแหน่งพระครึ่งโหสต มารดาของนางนพมาศ ชื่อนางเรวดี บิดามารดาได้นำนางนพมาศไปถวายทำราชการในสมเด็จพระร่วงเจ้า ได้เป็นพระสนมเอกตำแหน่งหัวศรีจุฬาลักษณ์

เรื่องนางนพมาศมีลักษณะคำประพันธ์แบบร้อยแก้ว มีร้อยกรองสลับเล็กน้อย คือมีโคลงสืบอกนามผู้แต่ง 1 บท เพลงขับยกเทียรตินางนพมาศ คล้ายกลอนดอกสร้อย 3 บทและเพลงขับถวายในงานพระราชพิธีจองเปรียง คล้ายกลอนดอกสร้อย 2 บท

วรรณคดีเรื่องนพมาศ มีความสัมพันธ์กับเรื่องชาดกโดยทางอ้อมซึ่งพอจะนำมา กล่าวได้ ดังนี้

1. พระศรีมโหสตได้ทดลองบัญญานางนพมาศ

ก่อนที่จะนำนางนพมาศไปถวายเป็นพระสนม พระศรีมโหสตผู้บิดาได้ทดลองบัญญานางนพมาศโดยเล่าเรื่องนกเบญจวรรณว่าจามด้วยสีห้าสี จึงเป็นที่รักของมวลชน นางนพมาศได้กล่าวถึงข้อปฏิบัติ 5 ข้ออันเปรียบด้วยสี 5 สีของนกเบญจวรรณว่า “ข้าน้อย ก็สนใจคำบิดาว่า นกเบญจวรรณปรารถนาจากบ้านมาอยู่ด้วยมนุษย์ หมู่มนุษย์ทั้งหลายย่อมเป็นที่จำเริญใจจำเริญตาในนกเบญจวรรณอันงามด้วยสีห้าสี อันด้วยข้าน้อยนี้จากญาติพองค์ พันธุ์ไปอยู่ในพวนนิเวศน์ร้อนหลัง ก็จะประพฤติตนให้ต้องด้วยสุภาษิตหงห้ออย่างคือ

1. จะประพฤติว่าจາให้อ่อนหวานมิได้เกินเลยแก่ท่านผู้ใดผู้หนึ่ง ที่ควรจะเรียกแม่ ก็จะเรียกแม่ ควรจะเรียกว่าพ่อเม้าว่านาว่าอา ก็จะเรียกว่าพ่อเม้าว่านาว่าอา มิให้ท่านผู้ใดร้ายๆคือสองโสตด้วยว่าจาก Wein ดังนี้อย่างหนึ่ง

ข้อปฏิบัติข้อแรกนี้เป็นการพูดด้วยว่าจາอ่อนหวาน การพูดว่าจາอ่อนหวานหรือว่าจาร้ายนั้นจะได้รับอิทธิพลจากเรื่องชาดกซึ่งมือญในเรื่องนันทวิสาลชาดก (โคนันทวิสาล) (28) สุชาตชาดก (268) นันทชาดก จุลหังสชาดก (533) มหาหังสชาดก (534) และสารัมภชาดก (88)

2. อนึ่ง ข้า้อจะประพฤติกายให้ละมุนละมอมนีได้เย่อหยิ่ง กรุยกรายผ้านุ่ง ห่มให้เสียดสีท่านผู้ใดและจะนิได้ดัดจริตเล่นตัวให้เคียงระคายนัยนาท่าหง້หลายด้วยกำเริง กาย ดังนี้อย่างหนึ่ง

ข้อปฏิบัติข้อ 2 นี้ กล่าวถึงเรื่องกายคือร่วงและสำรวจกาย อาจได้รับอิทธิพล จากชาดกเรื่อง อนุสาลิกชาดก (115) มหาโมรชาดก (491) มหาหังสชาดา (534) และทพบุปผชาดก (400)

3. ประการหนึ่ง ข้า้อจะประพฤติน้ำจิตมิได้มีความอิจฉาริษยาพาบาท ปองร้ายหมายมาดหมื่นแคลนท่านผู้ใด ให้น้ำจิตเป็นเวรแก่กันเลยดังนี้ประการหนึ่ง

ข้อปฏิบัติข้อ 3 นี้อาจได้รับอิทธิพลจากชาดกเรื่องราชาโวชาดก (151) วังภูชาดก (118) จัมเบียชาดก (506) ฉัทหันตชาดก (514) เป็นต้น

4. ประการหนึ่ง ถ้าท่านผู้ใดมีน้ำใจเมตตากรุณาข้า้อโดยฉบับสุริตข้า้ออย ก็จะผูกพันรักใคร่ให้กินแห่นั่ง ประพฤติตามคติโบราณ ท่านย่อมว่า ถ้าไครรักให้รัก ตอบ ดังนี้อย่างหนึ่ง

ข้อปฏิบัติข้อ 4 นี้ อาจได้รับอิทธิพลจากชาดกเรื่องชวสกุณชาดก (308) วิสสาสโภชนชาดก (93) สันถวชาดก (162) มโนชาดก (397) หังสชาดก (502) โภสมพิยชาดก (428) คุณชาดก (157) เป็นต้น

5. ประการหนึ่ง ถ้าข้า้อน้อยเห็นท่านผู้ใดทำความดี ความชอบในราชกิจก็ดี และทำดุกต้องด้วยขนบนรرمเนี่ยมคติ โลกดีธรรม กดี ข้า้อยึดถือเอาเป็นเยี่ยงอย่าง กระทำสิ่งที่ดีตามท่าน ให้สมกับคำโบราณว่า ถ้าไครทำชอบให้ทำตาม จะประพฤติ ดังนี้ อย่างหนึ่ง

ข้อปฏิบัติข้อสุดท้ายนี้ อาจได้รับอิทธิพลจากชาดกเรื่อง สันติคุณพชาดก (503) โภชาดก (141) มโนชาดก (397) มหิพามุขชาดก (26) เป็นต้น

2. การรักษาศีล นางนพมาศได้กล่าวถึงการรักษาศีล 6 ชนิดในระยะพระชา ว่า “แล้วมหาชนชายหญิงต่างตั้งปัญจางคประดิษฐ์สามารถอุโบสถศีลลั่น มีองค์แปดใน สำนักมหาเถรเจ้าหง້หลาย

1. บังก็อกกวีเกทว่าฟ้าเพเจ้าจะรักษาอุโบสถเป็นปฏิหาริยะบักข้ออุโบสถ สัน วสันตฤศสีเดือน

2. บังก์สามารถเป็นเตมาสิกกินพัทธอุโบสถ คือ รักษาศีลสั้นไตรมาสสามเดือน

3. บังก์สามารถเป็นเอกมาสิกกินพัทธอุโบสถ คือรักษาศีลตั้งแต่เพียงเดือน 11 ไปจนถึงเพียงเดือน 12 เสมอทุกวัน

4. บังก์สามารถเป็นอัษฎามาสิกกินพัทธอุโบสถ คือรักษาศีลเสมอทุกวันในศุกร์บังษ์ กับบังษ์กึ่งเดือน

5. บังก์รักษาแต่ปึกติอุโบสถเดือนละแปดวันพระ

6. บังก์สามารถเป็นปฏิชาคระอุโบสถ มีวันรับวันส่ง เดือนหนึ่งรักษาศีลสั้นเก้าวัน

การรักษาศีลในลักษณะ 6 ข้อข้างต้นนี้ เนื้อใจว่าได้รับอิทธิพลจากชาดกอย่างแน่นอน กล่าวคือจากหนานบยาตชาดก คือ หศชาติ นอกจากนี้อาจได้รับจากเรื่องทัพธภายชาดก (322) สีลิวิมส์สนชาดก (86) ลักษณชาดก (11) พกชาดก (236) ลีลานิสั้งชาดก (190) สีลวนนาคชาดก (72) มหาสีลชาดก (51) ฯลฯ

4. ไตรภูมิพระร่วง

ไตรภูมิพระร่วง เดิมเรียกว่า เตภูมิกถา หรือ ไตรภูมิกถา สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเปลี่ยนชื่อเดิมเป็น ไตรภูมิพระร่วง เพื่อเป็นคู่กับ สุภาษิตพระร่วง ซึ่งทั้งสองของวรรณคดีเรื่องนี้ หมายถึงภูมิสาม หรือ สามภูมิ ได้แก่ การภูมิ รูปภูมิ และอรุปภูมิ

ไตรภูมิพระร่วง เป็นพระราชนิพนธ์ของพระมหาธรรมราชาลิไทย กษัตริย์องค์ที่ 5 แห่งกรุงสุโขทัย พระยาลิไทย ทรงพระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วงในรawa พ.ศ. 1888 เป็นวรรณคดีเล่มแรกที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาทางด้านหลักธรรม พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วงโดยทรงอ้างถึงคัมภีร์ต่าง ๆ มากมายในพุทธศาสนา คัมภีร์เหล่านั้นพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในบานแพนกdemตอนต้นและตอนท้าย เมื่อบันคุรายชื่อพระคัมภีร์เหล่านั้นแล้วมี 34 เล่ม ดังนี้

1. อัตถอกถาพพระจตุรัค พร้อมทั้งภูมิ	2. อัตถอกถาภีกพะระอภิชรรมาตรา
3. อภิธรรมสังคหะ พร้อมทั้งอวรดกถา	4. สุมังคลวิลาสินี
5. ปั๊ญจสุทนี	6. สารตตบปกาสินี
7. ฟโนรรถปูรณะ	8. สิโนโรมบปกาสินี
9. อัตถอกถาภีกพะรตะวินัย	10. ธรรมบท
11. ธรรมมหาກถา	12. มธุรัตบปูรณะวิลาสินี
13. ธรรมชาดก และธรรมเตการตกถา	14. ชนาลังการ
15. สารตตทีปนี	16. พุทธวงศ์
17. เพชรวงศ์	18. สารสังคหะ
19. มิลินทบัญหา	20. ป่าเจียยกะ
21. รัมมหทัย	22. มหา尼ทาน
23. อนาคตวงศ์	24. จริยาบัญก
25. โลกบัญญาติ	26. มหากัลป
27. อรุณวัตติสุตร	28. สมันตป่าสาทิกา
29. วิสุทธิมรรค	30. ลักษณอภิธรรม
31. อนุภูมิการหิงษาราม	32. สารริกวินิจฉัย
33. โลกบัญญาติ	34. อนุปติกา

ชื่อทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วนี้ มีบางชื่อซึ่งเป็นส่วนน้อยไม่ได้เป็นชื่อคัมภีร์ในพุทธศาสนา หากเป็นชื่อธรรมะในพุทธศาสนา เช่น อนุปติกา เช้าใจว่าคงเป็นชื่อเรื่องอนุปุพพิกถา ว่าด้วยทาน ศีล สุวรรณ์ โภษของกามและอา鼻ิสงส์ของการออกบวช

เมื่อสำรวจดูรายชื่อพระคัมภีร์เหล่านี้แล้ว จะพบชื่อธรรมชาดก หมายเลขอ 13 คือชาดกนั้นเอง แสดงให้เห็นว่าคัมภีร์ชาดกมีอิทธิพลต่อต่อไปตรรภูมิพระร่วงของพระยา-ลิ ไทยอย่างแน่นอน สำหรับเนื้อเรื่องไตรรภูมิพระร่วง จะไม่นำมากล่าวไว้ ณ ที่นี่ ผู้ต้องการเนื้อเรื่อง พึงหาอ่านจากหนังสือเล่มอื่น

อนึ่ง พระยาลิ ไทยมีพระราชประสงค์ในการพระราชนิพนธ์ “ไตรรภูมิ” พระร่วง ดังกล่าวไว้ในบานแพนกเดิมว่า “ ใส่เพื่อมีอัตถพะระอภิธรรมและไคร่เทศนาแก่พระมารดาท่าน อนึ่ง จะไคร่จำเริญพะระอภิธรรมโดย ”¹²

¹² อ้างอิง สหชาติไกส์ท, วรรณคดีเยาววัยกับพุทธศาสนา (นนทบุรี : สถาบันสังคมฯ หนังสือปักเก็ต, 2522), หน้า 128.

คันฉบับไตรภูมิพระร่วง ได้มาจากเมืองเพชรบุรี เป็นหนังสือ 10 แผ่น นอกไว้ว่า พระมหาช่วย วัดปากน้ำ (วัดกลาง จังหวัดสมุทรปราการ) จารชนไว้ตรงกับสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี

ไตรภูมิพระร่วงกับเรื่องราวในชาดก

ไตรภูมิพระร่วง ได้กล่าวถึงเรื่องราวในชาดก มีดังนี้

1. เรื่องบารมี

หนังสือไตรภูมิพระร่วง ได้อธิบายเกี่ยวกับบารมี โดยกล่าวถึงพระฉัพพัณวงศ์ ของพระพุทธเจ้า เมื่อคราวพระองค์ได้ตรัสรู้ใหม่ฯ เป็นสิ่งต่างๆ มีสีแดง เหลือง เป็นต้น เพราะผลการบำเพ็ญพระบารมีในพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ต่างๆ ดังนี้

“อันว่าพระรัสมีที่เขียนนี้ กระทำเพียงดังเหลียวแล แปรมาขานว่าดังนี้ อันว่า ดูนี้ไม่มีบุญ เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเรายังเป็นโพธิสัตว์อันทรงพระนามชื่อพระเจ้าสีพิรชา วันนั้นได้ท่านควักพระเนตรออกให้เป็นหานเดี่ยวอนิหร์ อันนกนิตเป็นพระนามณนาขอ วันนั้น ด้วยเดชะพระสมภารบารมี ดังนี้ดูเกิดพระรัสมีมีพระณเขียว และดูจึงนำหน้า ท่านทั้งหลายไปก่อน เพื่อดังนี้แลฯ เมื่อนั้นจึงพระรัสมีอันแดงใส่เรื่องรุ่งพุ่งออกไปจึงแล เห็นหมู่พระรัสมีอันเหลือแลไปก่อนหน้านั้น จึงหมู่พระรัสมีอันแดงนั้นประคุจดังจักรรูปว่าดัง นั้นว่าดูกرحمหมู่พระรัสมีอันเหลือง เพราะเหตุอันใดแลท่านจึงไปก่อนดูแล บุญสมภารบารมี ท่านฯ ทำเป็นดังถูกบังฯ จึงหมู่พระรัสมีอันที่เหลืองนั้น กระทำการ ดังจะรู้แลแปรคืนมา ขานตอบพระรัสมีอันแดงนั้นว่าดังนี้ ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเราสร้างสมการเป็นเจ้าวิริยบัณฑิต วันนั้นได้ท่านเชื้อดเนื้อออกมาให้แต่พระอินทร์ อันนกนิตลงมาเป็นช่างทอง และให้ตีเป็น แผ่นทองปีดพระพุทธรูปเจ้าด้วยใจอันใส่สัทธา และยินดีกันหนา เหตุนี้และดูจึงมาได้เป็น พระรัสมีเหลืองเรื่องรุ่งงามดังทอง และดูจึงไปก่อนหน้าท่านด้วยบุญสมภารบารมีดังนี้แลฯ เมื่อนั้นจึงหมู่พระรัสมีอันมีพระณขาวนั้นเห็นหมู่พระรัสมีสีอันแดงนั้นไปก่อน และพระ รัสมีขาวทำการดุจดังจักรรูปแก่หมู่พระรัสมีอันสีแดงนั้นจันว่าดี ดูกرحمหมู่พระรัสมีอันสีแดง และท่านได้ไปก่อนดูเยี่ยมได้แล บุญสมภารบารมีท่านเป็นดังถูกแลท่านจึงไปก่อนเราดังนี้ฯ จึงหมู่พระรัสมีอันสีแดงนั้น ดุจดังจะแปรແลมาขานตอบคำหมู่พระรัสมีอันสีขาวนั้นให้แจ้ง

แตลงว่าดังนี้ว่าบุญสมภารบามเรานี้ໄສ คือว่าเมื่อพระพุทธเจ้าเรานเมื่อครั้งสร้างสมภารเป็นเจ้าพระชีวนาพ วันนั้นแลในนิยายหนึ่งว่า เจ้าปุทุมกุมาเรามีดามาต่อ กะ เยอะหัวใจ เอาทำเป็นยาให้แก่แม่ตนอันงขบ แลถายแล้วให้คืนเป็นขันมาด้วย เดชบุญสมภารบามีดังนี้ ดู ໄສจึงได้เป็นพระรัสมีอันสีแดงแลดูจึงไปก่อนท่านด้วยบุญสมภารดังนี้แลฯ เมื่อนั้นพระรัสมีอันสีเหลืองอ่อนดังท่านพระยาทรงทรงสีสันบท เห็นหมู่พระรัสมีอันสีขาวนน¹ ไปก่อน หมู่พระรัสมีสีแดงเหลืองอ่อน ดังจักรรากมแล้วแก่หมู่พระรัสมีอันสีขาวนนว่าลันนี้ว่า ดูการท่านพระรัสมี หมู่พระรัสมีอันสีขาวท่านໄສไปก่อนเราเยี่ยได และบุญสมภารบามีท่านໄສได้กระทำเป็นดังๆ แลท่านจึงไปก่อนเราดังนี้ จึงหมู่พระรัสมีอันสีขาวนน ดูดังจะรู้แลเปรคินมาขานตอบว่าลันนี้ ว่าบุญสมภารเรานี้ໄສ ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเรานี้สร้างสมภาร เป็นพระญาเวสสันดร อันอย่างท่านชั้นເນື້ອກຕ້ວ່າຂໍ້ປ່ຈຍນາເຄນທົງແກ່ພຣາມຄ່າກ່າຍ อันมาแต่เมืองกสึงครາຫຼຸດວຍໃຈສັຫາ ด้วยบุญสมภารบามีดังนั้นดูจึงได้มabein พระรัสมีอันขาวแลดูได้ไปก่อนหน้าท่านด้วยบุญสมภารเราดังนี้แลฯ

เจ้าจึงได้ไปก่อนดังนี้แลฯ”¹³

ในพระวิทยานิพนธ์เรื่อง ทศบารมีในพุทธศาสนาธรรม สมเด็จพระเทพฯ ได้ทรงให้ข้อสังเกตว่า ท่านผู้รุจนาใช้คำว่า “บารมี” ในความหมายคุณความดีที่ได้สะสมมาแต่กาลก่อนโดยยกเอาชาดกมากล่าวอ้าง และท่านทรงใช้ “บุญสมภารบามี” หมายถึงบุญคือบารมีที่ท่านทรงไว้อึกประการหนึ่ง คำว่าบารมีใช้คู่กับคำว่าสมภาร และในบางที่ใช้คำว่า “กระทำสมภาร” เฉยๆ ดังนั้นคำว่า สมภารและบารมี น่าจะมีความหมายใกล้เคียงกัน อีกดอนหนึ่งมีความว่า

“ผู้ได้สร้างสมภารบามีแล บรรณาธิคุณแก่นิพพานทุกวันทุกคืนบ่มีขาด สักกิมเมื่อเลยฯ นานได้อสังไชยแลแสนมหาภัยปigrise กระทำการทำสมภารบามีท่ากันดังนั้นก็ตี บ่มีอานนำฝูงสัตว์ทั้งหลายไปถึงนิพพานได้เลยฯ เท่าเราแต่ตนผู้เดียวถึงนิพพานได้ใส่กระทำสมภารบามีเท่า ดังนั้นได้แก่พระบัจเจกโพธิเจ้าໄສ เพรระนำสัตว์ไปถึงนิพพาน บ่มีได้ เพื่อดังนั้น; ผู้ได้สร้างสมภารบามีได้ 4 อสังไชย 8 อสังไชย 16 อสังไชยกัลปแล แสนมหาภัยเป็นการไร้ัยอมอธิษฐานว่าจะนำสัตว์ทั้งหลายไปสู่นิพพานทุกวันทุกคืนบ่มี

¹³ สมเด็จพระเทพวัฒนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุลมารี, เรื่องเดิม, หน้า 123-125

ขาดสักเมื่อ ดังนั้นจึงจักได้เป็นพระแลจะนำสัตว์ซึ่งฝูงสัตว์ทั้งหลายไปถึงนิพพานได้ ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันพระเจ้าอาจนำไปสู่นิพพานได้นั้น ฝูงสัตว์นั้นย่อมได้สร้างสมการแสนมหาภัย พระเจ้าจึงจะอาสาฝูงสัตว์นั้นถึงนิพพานได้ ฝูงอันสร้างสมการบารมีได้สองอย่างในภัยภัย แสนมหาภัย เป็นกำไรโสด จึงจักได้เป็นอรหันตาก็นาสพ อาจนำฝูงสัตว์ทั้งหลายถึงเข้านิพพานในสถานพระพุทธเจ้าแล ”¹⁴

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้ทรงอธิบายข้อความข้างต้นไว้ในพระวิทยานิพนธ์ของพระองค์ว่า “บารมีเป็นสิ่งที่สั่งสมได้ และระยะเวลาที่สั่งสมบารมีก็เป็นสิ่งสำคัญ บุคคลจะได้เป็นพระอรหันต์ พระบ่าจากพุทธเจ้า ก็ขึ้นอยู่กับความยาวนานของการบำเพ็ญบารมี เช่น ถ้าบำเพ็ญนานอสังไชย แสนมหาภัย จะได้เป็นพระบ่าจากพุทธเจ้า รู้ธรรมเองแต่ไม่สามารถนำสัตว์ไปสู่นิพพานได้ ผู้ที่บำเพ็ญ 4 อสังไชย 8 อสังไชย และ 16 อสังไชย แสนมหาภัย จะได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สามารถนำสัตว์ไปถึงนิพพานได้ บางท่านบำเพ็ญแสนมหาภัย ก็ช่วยผู้อื่นให้ถึงนิพพานได้ บางท่านบำเพ็ญสองอย่างในภัย แสนมหาภัย ก็เป็นพระอรหันต์ ช่วยแนะนำให้ผู้อื่นให้ถึงนิพพานได้”¹⁵

2. เรื่องพระโพธิสัตว์

ในหนังสือได้ร่วมประวัติ พระยาลิไทยทรงประกาศว่า พระองค์คือพระโพธิสัตว์ ผู้กำลังบำเพ็ญบารมีเพื่อจะได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และบารมีที่พระองค์กำลังบำเพ็ญนั้นมีคุณสมบติ หรือลักษณะเช่นเดียวกับการบารมีของพระโพธิสัตว์ในอดีต

ในการพรรณนาลักษณะการวิวัฒนาการของโลก การเกิดมีสิ่งมีชีวิตและการตั้งสมาคมตามแนวอัคคณัญสูตร ในที่มนิการ ปางถือวรรณ ตอนกล่าวถึงความจำเป็นของ การเกิดมีกษัตริย์ พระยาลิไทยทรงเพิ่มเติมเรื่องพระโพธิสัตว์เข้ามาเพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจว่า กษัตริย์คือพระโพธิสัตว์ ดังนี้

“ครั้นว่าเขามุนุมกันแล้ว เจรจาด้วยกันแล้วนี้ เขายังไปไหว้พระโพธิสัตว์เจ้า ขอให้ท่านผู้เป็นเจ้าจอมเบ็นจอมแก่เขา เขายังอภิเชกพระโพธิสัตว์ให้เป็นพระญาติวยชื่อ สามชื่อ ๆ หนึ่งคือ มหาสมมติราช อนึ่ง ชื่อ ขัตติย อนึ่ง ชื่อ ราชา พระโพธิสัตว์เจ้าหาก เป็นพุช้ายทั้งหลายแล คงทั้งหลายย่อมยกยอท่านให้เป็นพระญาสิ เพราะเขاهเนินท่านนั้น

¹⁴ เรื่องเดียวกัน หน้า 126.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน หน้า 129

มีรูปโฉมอันงามกว่าคนทั้งหลาย และรู้กว่าคนทั้งหลาย และใจงานใจดีกว่าคนทั้งหลาย
ใจซื่อ ใจตรง ใจบุญ ยิ่งกว่าคนทั้งหลายเขานั้นดังนั้น เขางั้งตั้งเป็นเจ้าเบ็นจอมเขา เพื่อ
ดังนั้นแล้ว”¹⁶

ในศรภมิพระร่วง พระยาลิไทยทรงเทียบกษัตริย์เท่ากับพระโพธิสัตว์และผู้เป็น
พระโพธิสัตว์ จะต้องมีคุณงามความดีเห็นอกกว่ามนุษย์อื่นๆ แม้ในความมั่สการของ
ศรภมิพระร่วงซึ่งแต่งเป็นคถาบาลีว่า

“สุจิภูติกาม
สุชานาลิยสโนห
มธุรสมคنان
ปรมี ปารุพุทธา——”

แปลความว่า (ข้าพเจ้า พระยาลิไทย) ออยู่ ณ เมืองสัชนาลัยบรรดาที่จะเข้าใจ
(พระสักธรรม) สั้นกาลนาน เพิ่มพูนแล้วซึ่งบารมีของผู้มีเสมอซึ่งมธุร¹⁷

เพราจะฉะนั้น เรื่องศรภมิพระร่วง ของพระยาลิไทย ย่อมได้วับอิทธิพลจากชาติก

5. ศิลาริกวัดป่ามະม่วง

ศิลาริกวัดป่ามະม่วงมีอยู่ ๔ หลัง คือ จารีกสูขทัย หลังที่ ๔ หลังที่ ๕ หลัง
ที่ ๖ และหลังที่ ๗ ศิลาริกวัดป่ามະม่วง จารีกด้วยภาษา เขมร อักษรขอม เป็นเรื่องอเกียรติ
พระยาลิไทย หลังที่ ๕ จารีกวัดป่ามະม่วงจารีกเป็นภาษาไทย อักษรไทย เป็นเรื่องรา
ยอเกียรติพระยาลิไทยเหมือนจารีกหลังที่ ๔ หลังที่ ๖ ศิลาริกวัดป่ามະม่วง เป็นอักษร
ขอม ภาษาตามคร เป็นเรื่อง พระธรรมราชาก๊ ๑ (ลิไทย) เสด็จออกทรงพนวน หลังที่ ๗
ศิลาริกวัดป่ามະม่วง จารีกด้วยอักษรไทย ภาษาไทย กล่าวถึงเรื่องพระยาลิไทยทรงสร้าง
ถาวรตฤதิ ฯ ในวัดป่ามະม่วง ในบ้านที่ทรงพนวนในวัดป่ามະม่วง

ศิลาริกวัดป่ามະม่วงกับเรื่องราวดอก

ศิลาริกวัดป่ามະม่วงทั้ง ๔ หลัง ได้กล่าวยกย่องพระเกียรติพระยาลิไทย
โดยเปรียบเทียบพระองค์ผู้ทรงอุก遁วนเหมือนกับพระโพธิสัตว์ทั้งหลายที่ทรงบำเพ็ญพระ
บารมีธรรมต่าง ๆ เพื่อจะได้สร้างให้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตไว้ ดังนี้

¹⁶ เรื่องเดียวกัน หน้า 128

¹⁷ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

1. ในจารึกหลักที่ 4 พระยาลิไทยทรงตั้งอธิษฐานถึงผลบุญที่ได้จากการพนวยช่วงว่า “ผลบุญที่อุทุมานบรรพชาอุปสมบทต่อพระศาสนาพุทธเจ้าคราวนี้ อุทุมานไม่ประณณนาจกรพรารถสมบูรณ์ อันทรงสมบูรณ์ พระมหาสมบูรณ์ ประณณนาทำสัตว์ทั้งหลายข้ามพ้นไตรภพนี้เท่านั้น”¹⁸

2. ในจารึกหลักที่ 5 พระองค์ทรงอธิษฐานว่า

“จุ่งเป็นพุทธ จุ่งจักอาเฝี่ยงสัตว์ทั้งหลายข้ามสังสารทุกชั้น”¹⁹

3. ในจารึกหลักที่ 6 ซึ่งจารึกเป็นภาษาบาลี พระยาลิไทยทรงเปรียบเทียบพระองค์เมื่อคราวออกผนวชเหมือนกับพระโพธิสัตว์หลายพระองค์ ไว้ดังนี้

“สมบุญโน สมบุญนุปการมิคุณนามริยเมตุเตยกथิน ทสนุนนุ โพธิสตุตานม”²⁰

แปลว่า พระองค์ทรงถึงพร้อมด้วยคุณแห่งพระโพธิสัตว์ทั้งหลายสิบองค์ มีพระอริยเมตไตรย เป็นเดัน ผู้มีบำรุงอันถึงพร้อมแล้ว

และในจารึกหลักที่ 6 นาวาอากาศเอก แย้ม ประพัฒน์ทอง ได้ปรับปรุงคำอ่าน ซึ่งเป็นคำกล่าวยกย่องพระคุณของพระยาลิไทย ไว้ดังนี้

คุณว่า เวสุสุนตราวิ ทาเน เวสุสุนตโร ยถา

มโหสโโว ปัญญา ສีเล สีลวราชิว

แปลว่า (พระมหาธรรมราชาลิไทย) ทรงมีพระคุณเหมือนพระโพธิสัตว์มีพระเวสสันดรในทางทาน ในทางพระป焦急ญาณเหมือนพระมโนสต ในการศีลเหมือนพระเจ้าสีลวราช²¹

คำจารึกเดิมจากประชุมศิลปจารึก ภาคที่ 1 หน้า 101 มีดังนี้

4. หุดุตกรณาทิ (เก.....นตุราทิ

ทาเน เวสุสุนต-

5. โภ ยถา (มโหสโโว) ปัญญา ສีเล
สีลวราทิ

18 เรื่องเดียวกัน หน้า 129.

19 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

20 เรื่องเดียวกัน หน้า 122.

21 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

ในสมัยกรุงสุโขทัย ประชาชนนิยมพึ่งเทพนัมมหาชาติกันมาก โดยมีความเชื่อว่า เทพนัมมหาชาติคือเทพนเรื่องพระเวสสันดร เรื่องพระเวสสันดรคือเรื่องมหาชาติ ความเชื่อ ดังนี้ถูกใจเดิมที่ เพราหมาชาตินั้น หมายถึงพระเจ้า 10 ชาติที่เรียกว่า ชาติ แต่ชาว สุโขทัยในยุคหนึ่นนิยมเรื่องพระเวสสันดรมากกว่า จึงเรียกเรื่องพระเวสสันดรว่ามหาชาติ ดังปรากฏในศิลปาริบูรณ์ หลักที่ 3 ตอนที่กล่าวว่าทำนายลักษณะพุทธศาสนาในอนาคตว่า

“พระธรรมเทคนาอันเป็นต้นว่า พระมหาชาติ หกคนสอนมิได้เลย”²²

นายชนิต อัญโพธิ “ได้อธิบายมหาชาติไว้ในหนังสือตำนานการเทคน์ของชา ไว้ ดังนี้

“การที่เราเรียกเวสสันดรชาติกว่ามหาชาตินี้ น่าจะมีเฉพาะในหมู่พุทธศาสนาใน ชนชาวไทย เพราะไม่มีชาติกได้ฯ ทั้ง 550 เรื่องอันมีอยู่ในคัมภีรชาติกที่เรียกไว้ว่ามหาชาติ บรรดาชาติกเรื่องใหญ่ฯ ที่มีเรื่องยืดยาวนั้น ในคัมภีรชาติกจัดไว้พอกหนึ่งให้ชื่อว่ามหา นิบາต แต่ในพอกหนานิบາตนี้ก็มิได้มีแต่เวสสันดรชาติกเรื่องเดียวเท่าที่จริงมีอยู่ด้วยกันถึง 10 เรื่อง คือที่เราเรียกันว่า “ทศชาติ” แต่เราหาได้เรียกอีก 9 เรื่องนั้นว่ามหาชาติ ไม่ คงเรียกเฉพาะเวสสันดรชาติกเรื่องเดียว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โปรดประทานคำอธิบายไว้ว่า “พุทธศาสนาในสยามประเทคน์ ตลอดจน ประเทศที่ใกล้เคียง นับถือกันมาแต่โบราณว่าเรื่องเวสสันดรชาติก สำคัญกว่าชาติกเรื่อง อื่นด้วย ปรากฏการมีของพระโพธิสัตว์บูร្បรล์ในเรื่องมหาเวสสันดรชาติกทั้ง 10 อย่าง จึงเรียกันว่า “มหาชาติ” และพันเอกพระสารสาสน์พลขันธ์ (เยรินี) ได้กล่าวว่า พระ-โพธิสัตว์ในกำเนิดพระเวสสันดร “ได้สร้างแบบของมนุษย์ผู้ก้าวถึงขั้นสูงสุดแห่งการดำเนิน ในการวิพัฒนาการอันนำไปสู่ความเต็มเปี่ยมทางจริยธรรมและความรู้และเหมาะสมแก่การข้าม พัน (โลก) หัวงสุดท้ายซึ่งจะแยกออกเสียจากการเกิดเป็นเทวดา เพราะเหตุนี้ กำเนิดสุด ท้ายนี้ จึงได้นามว่า “มหาชาติ”²³

อนึ่ง เรื่องพระเจ้าหัวร้อยชาตินั้น มีปรากฏที่ภาคกลาง วัดครุฑ ตั้งนี้ “พระ-เจดีย์สูงในญี่ปุ่นนั้น ฉลักหินหัวร้อยชาติ ตีรเทพ งามพิจิตรหนักหนาแก่กม”²⁴

²² เรื่องเดียวกัน หน้า 127.

²³ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

²⁴ เรื่องเดียวกัน หน้า 122.

เรื่องบารมีและพระโพธิสัตว์ในชาดก ที่มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีเรื่องไตรภูมิ พระร่วงก็คือในศิลปาริเวชป่ามะผ่องก็คือในลักษณะเปรียบเทียนพระยาลิไทยเมื่อนอกบันพระโพธิสัตว์นั้น พอจะสรุปแนวความคิดสำคัญได้ 2 ประการ ดังนี้

1. ในทางธรรม พระยาลิไทยทรงป่าวราชนั่นเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต
2. ในทางโลก เกี่ยวกับการปักครอง พระองค์ทรงเป็นสมมติเทพ ซึ่งเป็นแนวความคิดมาจากศาสนาพราหมณ์ที่มีอิทธิพลอยู่ในประเทศแคนເเซียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในอาณาจักรขอมโบราณ ในสังกัจวราก พระมหาชนชัตวิรย์คือเทพเจ้าในแดนมนุษย์ ตนผู้โบราณเนื่อมีการนับถือศาสนาพุทธชนີกายนหายาน ก็มีการเปลี่ยนลักษณ์เทวรากเป็นพุทธราช พระมหาชนชัตวิรย์ทรงเบรริยบพระองค์เหมือนพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศ瓦 แนวความคิดนี้ได้แพร่เข้าสู่อาณาจักรสุโขทัยและชาวສุโขทัยในยุคนั้นนับถือพุทธศาสนาลักษณ์หายาน (ເຄວາກ) และในการปักครองพระนามของพระมหาชนชัตวิรย์ยังนิยมใช้คำว่า “ธรรมราชา” ด้วย,

2. วรรณคดีชาดกในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา

ในสมัยอยุธยาวรรณคดีไทยที่แปลมาจากวรรณคดีชาดก หรือที่เกี่ยวข้องกับชาดกมีหลายเล่ม นักประวัติอยุธยา มีความรู้และสนใจวรรณคดีพุทธศาสนา กันมาก วรรณคดีไทยที่แปลและเรียบเรียงมาจากการคดีชาดกในสมัยอยุธยา มี ดังนี้

1. มหาชาติคำหลวง
2. กາพຍໍມ້າຫາຕີ
3. ສມຸທຣໂມຍະຄໍລັນທີ
4. ເສොໂຄຄໍລັນທີ
5. ກລບທສຶຮົວມູລຍົກຕິ
6. ບທແຫເຮືອງກາກີ

ขอกล่าวไปตามลำดับ

1. มหาชาติคำหลวง

ก่อนจะกล่าวถึงมหาชาติคำหลวง ขอกล่าวถึงดำเนินการเทคโนโลยีมหาชาติและดำเนินหนังสือมหาชาติสักเล็กน้อย เพราะดำเนินทั้งสองนั้นมีอิทธิพลต่อการแต่งมหาชาติคำหลวงมากที่เดียว

ตำนานเทคโนโลยีมหชาติ

พุทธศาสนาในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียงที่เคยนับถือพุทธศาสนามา ก่อน มีความเชื่อและนับถือกันมาแต่โบราณว่า เรื่องพระเวสสันดรชาดกสำคัญกว่าชาดก เรื่องอื่น ๆ ทั้งนี้ เพราะว่าพระเวสสันดรซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์องค์สุดท้ายก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ได้ทรงบำเพ็ญบารมีครบทั้ง 10 ประการ พร้อมทั้งบริบูรณ์ด้วยบารมี 30 ขั้น คือ ขั้นบารมี อุปบารมี และปรัมตถบารมี ชาวพุทธจึงนิยมเรียกเรื่องพระเวสสันดรว่า มหาชาติ และถือว่า ถ้าผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติแล้ว ได้ผลันติสัมมาติ จึงเกิดเป็นพระ เพณีมีการประชุมกันฟังเทศน์มหาชาติทุก ๆ ปี จัดทำเป็นพิธีใหญ่และให้ความสำคัญมาก

เนื่องจากเรื่องพระเวสสันดรมีทั้งหมด 13 กัณฑ์ นับเป็นคานถานบาลีได้ 1,000 พระคณา การเทศน์ต้องเทศน์หลายชั่วโมงจึงจะจบ ถ้าไม่ฟังจบในวันเดียว จะได้อานิสงส์มาก น้ำทึบไว้ในมหลักษณะนั้นต์ อาจบำบัดกำจัดเส้นใยด้วยไฟได้ ประเพณีการเทศน์มหาชาตินี้มีมาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานีและกระทำติดต่อกันมาต่อมา ท่าทุกวันนี้

ตำนานหนังสือมหาชาติ

หนังสือมหาชาติเดิมแต่งเป็นภาษาบาลี คนแต่งไม่ปรากฏถ้ากล่าวตามหลักฐาน ทางประวัติธรรมคดีบาลีจะพบว่า ชาดกในพระไตรปิฎกเป็นพระพุทธพจน์ พระพุทธโนมสา- จารย์แต่งอรรถกถาชาดก พระธรรมป่าละแต่งภีกิจอรรถกถาชาดก พระอธิวงศ์พระภิกษุชาว พม่าเมืองอังวะ ได้แต่งชาดกไว้สุรน เป็นวรรณกรรมเกี่ยวกับเรื่องชาดกในพุทธศตวรรษที่ 20 พระสิริมังคลาจารย์ ชาวเมืองเชียงใหม่มีชีวิตอยู่ในราว พ.ศ. 2020–2100 ได้แต่ง เวสสันดรที่ปนี คัมภีร์อธิบายเวสสันดรชาดก สำหรับบัญญัติชาดกซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาล แต่งเป็นภาษาบาลีในราวปี พ.ศ. 2000–2200 สำหรับวรรณกรรมบาลีในสมัยสุโขทัย ก็ มีเรื่องเดียวกัน รตนพิมพ์สว (ตำนานพระแก้วมรกต) ของพระพรหมราชบัญญา นอกนั้น เป็นศิลปารักษ์บาลีวัดป่ามะม่วงของพระยาลิไทย ที่กล่าวเปรียบเทียบพระยาลิไทยเป็นพระ- โพธิสัตว์เหมือนพระเวสสันดรหนังสือมหาชาติที่เป็นภาษาลีไม่มี อย่างไรก็ตี สมเด็จพระ- พระยาดำรงราชานุภาพได้ประทานคำอธิบายไว้ว่า การแปลหนังสือมหาชาติเป็นไทย คงมี มาแล้วตั้งแต่สุโขทัยเป็นราชธานี การแต่งไม่ได้แต่งเป็นกลอนและไม่ยาวนัก จึงไม่ได้มี

คำแปลในครั้งนั้นเหลืออยู่ให้พบเลย ต้นฉบับสูญไปเสีย คดินิยมยกเรื่องพระเวสสันดร เป็นเรื่องสำคัญเรียกมหาตมีมาแล้วในสมัยสุโขทัย ดังปรากฏในศิลาจารึกนครชุมหลักที่ 3 ตอนกล่าวถึงทำนายลักษณะพุทธศาสนาในอนาคต²⁵

ในสมัยอยุธยาหนังสือมหาตมีฉบับที่แปลเป็นภาษาไทยเก่าแก่ที่สุด คือ มหาตมิคำหลวง มีจดหมายเหตุบอกรวม สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีรับสั่งให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตในกรุงศรีอยุธยา แปลแต่งขึ้นเมื่อปีชาก จุลศักราช 844 พ.ศ. 2025

วิธีแต่งมหาตมิคำหลวง ผู้แต่งได้ออกภาษาบาลีเดิมตั้งบท 1 แปลแต่งเป็นภาษาไทยวรรณคดี ลับกันไป บางแห่งภาษาไทยแต่งเป็นฉบับบังโคลงบัง ส่วนมากเป็นร่าย ตามความนัดของนักปราชญ์ คงจะเป็นการแต่งประกดกันให้ไฟเราะและให้ความโกลาภิมุกต์นับเดิมคือภาษาบาลี ให้มากที่สุดทั้ง 13 กัณฑ์ จะนั้น จึงถือว่าเป็นหนังสือที่แต่งได้ดีอย่างเอกสารตั้งแต่สมัยกรุงเก่า²⁶

หนังสือมหาตมิคำหลวง ไม่ได้แต่งไว้สำหรับพระเทคโนโลยี แต่สำหรับนักสาวด猾ดให้อุบลากอบล้ำสิการพึงในเวลาไปอยู่บ้านเพียงการกุศลที่วัด ประเพณีอันนี้ยังมีมานานตราบเท่าทุกวันนี้ เวลาอักษัตตฤกษ์ เช่น เข้าพรรษา ยังเป็นหน้าที่ชุมชนบริษัทการ ชุมชน กำนันเก็บผู้ช่วยอีก 2 คน ขันนั่งเตียงสาวในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สวดมหาตมิคำหลวงโดยทำนองอย่างเก่าถวายเวลาเสด็จพระราชดำเนินไปบำเพ็ญพระราชกุศล²⁷ ต่อมามีนักเรียนนั่งสวดหนังสือเรื่องต่าง ๆ ตามทำนองซึ่งเรียกว่า “สาวโ้ออีวิหารราย” ตามคaculaภัยในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เข้าใจว่าบุปผาจุบันนี้ทางกระทรงศึกษาธิการยังคงให้ทางโรงเรียนนำนักเรียนไปสวดในวันสำคัญเป็นบางครั้งบางคราว

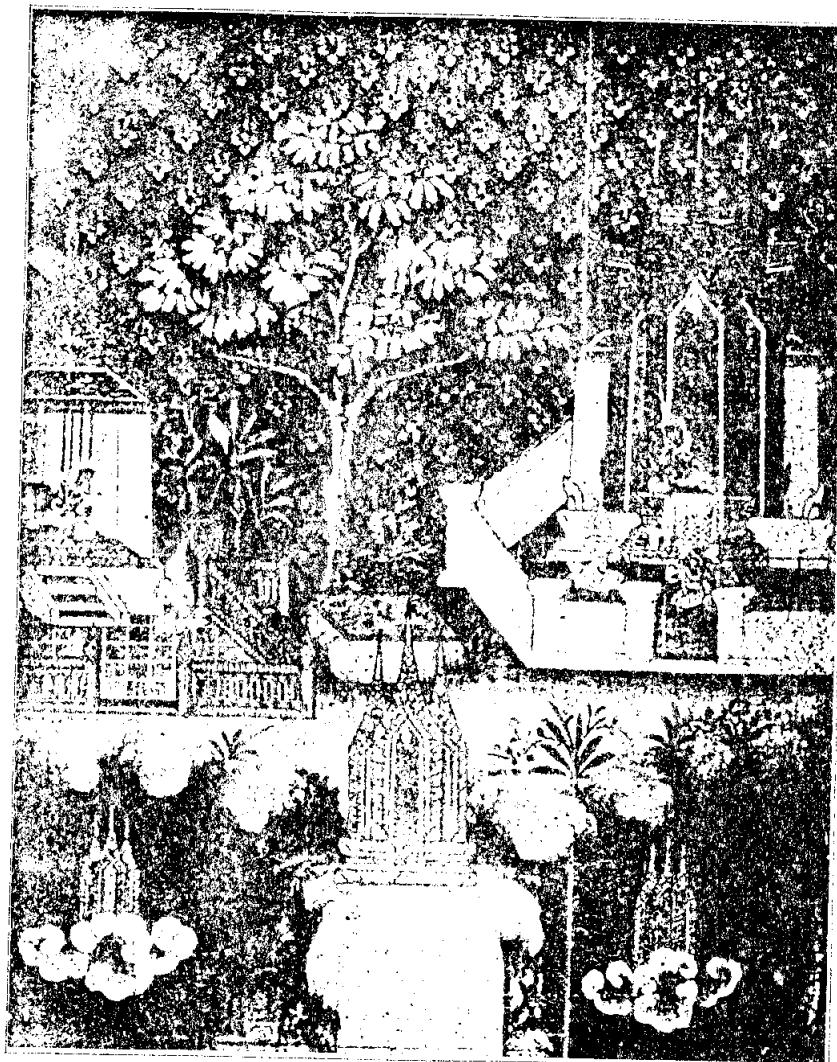
หนังสือมหาตมิคำหลวงเดิมมี 13 กัณฑ์ เมื่อคราวเสียกรุงแก่พม่า ต้นฉบับมหาตมิคำหลวงได้ได้สูญหายไป 6 กัณฑ์ คือ กัณฑ์หิมพาน 1 ทานกันท์ 1 จุลพน 1 มัธร 1 สักกบปรพ 1 ฉกษัตริย์ 1 ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งกัณฑ์ที่ขาดสูญหายไปขึ้นใหม่เมื่อปีจ้าวจุลศักราช 1176 พ.ศ. 2358 จึงมีฉบับสมบูรณ์มานานทุกวันนี้

ต่อไปนี้ขอนำอ่านถ้อยคำความย่อของแต่ละกัณฑ์ และตัวอย่างสำนวนมหาตมิคำหลวงมากล่าวโดยย่อ ๆ ดังนี้

²⁵ เรื่องเดียวกัน หน้า 127.

²⁶ กรมศิลปากร มหาตมิคำหลวง (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2516, หน้า 3.

²⁷ เรื่องเดียวกัน หน้า 4.

កំណើនទី ១ នគរ

1. ກົມທີ່ທັນປະເທດ

1. ບັນຫຼຸກພລສີລາວອາສົນ ທີ່ປະທັບຂອງທ້າວສັກເທວຣາຊຍ່ງກາຍໄດ້ຕັ້ນປາຣິຈັດ
ໃນດາວັດຶງສເທວໂລກ
2. ທ້າວສັກເທວຣາຊ ກຽງກວານຄວາມທີ່ພຣະນາງຜຸສົດເທັກຢູ່ຢາຂະຈຸດຈາກດາວດຸງ
ສົມກັບ ລົງໄປເກີດໃນນຸ່ມຍໂລກ ຈຶ່ງໃຫ້ພຣະນາງທ່າງເລືອກພຣສົບປະກາດໄດ້
ຕາມປ່ຽນຄານ
3. ພຣະນາງຜຸສົດເທັກຢູ່ຢາຖຸລຂອພຣສົບປະກາດ ດັ່ງນີ້ແຈ້ງໃນກົມທີ່ທັນປະເທດ

ສໍານວນຕອນພຣ 10 ປະກາດ

ຕະຫຼາດ ສີວັນດີ ສຸກ ອົມ ພຣະນາງ ປົງໂມ ວຣ ອັນວ່າສວກພເປັນອວຣຄ່າຍາ
ແທ່ງກຽງສີພິຈາລະນາ ໃນປາສາທບວຣ ພຣະນັນເປັນທີ່ພິ່ງ ຖຍຮັນນັບໜຶ່ງແລ້ວ ນີ້ລເຕີເຕີຕາ
ທຸດໂຍ ວຣ ອັນວ່າສວກພຕາເພຣາພຣຣມພວຮອງ ເປັນພຣຄໍາຮັບສອງສິ່ງແລ້ວ

ນີ້ລັກນຸ່ມກຸງຕາ ຕະໂຍ ວຣ ອັນວ່າສວກພຄົວ ນີ້ລາຍຸ່ນເລັງງານ ເປັນພຣຄໍາຮັບສາມ
ສິ່ງແລ້ວ ຜຸສົດສົຕີ ນາມ ຈຸດໂລ ວຣ ອັນວ່າສວກພທຽບນາສສຸນຮະຈິຍອດໄກ້ຂ້າຂອໄດ້
ດ້ວນຕີ ເປັນພຣຄໍາຮັບສິ່ງແລ້ວ

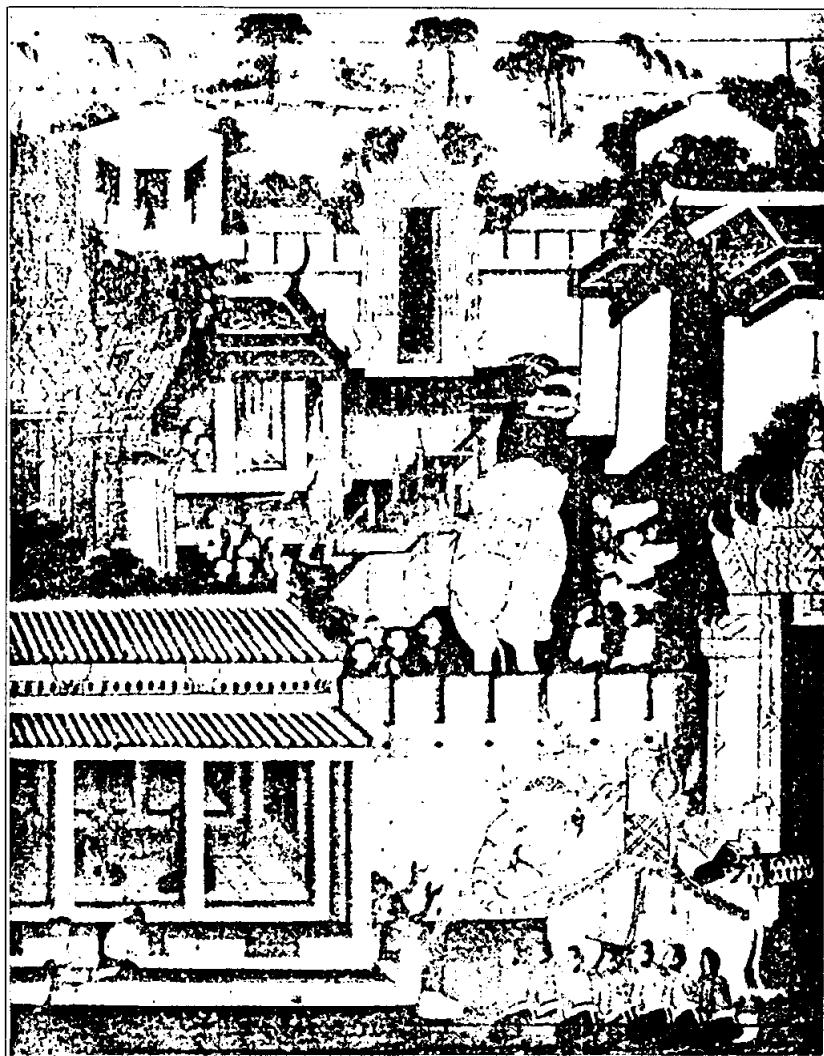
ປຸດຕົກຕິລາໂກ ປຸນໂມ ວຣ ອັນວ່າຂ້າຂອມີລູກໝາຍ ຈົງຖາສາຍໃນແຫລ່ງຫລ້າ
ເປັນພຣຄໍາຮັບຫ້ປະກາດໂສດແລ້ວ ອຸນນຸ່ມຕຸກຈຸນິຕາ ຂົງໂສ ວຣ ອັນວ່າສວກພທົ່ວນມີກວດ
ເສມອອກ ເປັນພຣຄໍາຮັບທຸກສິ່ງແລ້ວ ອລມຸພຕຸດຄຸນຕາ ສູດໂມ ວຣ ອັນວ່າ ສວກພນມບຄລ້ອຍ
ຕກ ຂອແດ່ນາຍກເທັກທຽບເພື່ອ ເປັນພຣຄໍາຮັບເຈັດສິ່ງແລ້ວ ອຸປຸລິຕິກາໂວ ອົງໂມ ວຣ
ອັນວ່າສວກພຍ່າມີໜອກເໜັງທ້າວຄົງສົກນົ້ວ ຂອແດ່ພຣຜູ້ຜູ້ແທດຍໍ ເປັນພຣຄໍາຮັບແປດ
ປະກາດ ໂສດແລ້ວ ສຸ້ນມຸຈຸລວິກາໂວ ນາໂມ ວຣ ອັນວ່າສວກພສຸ້ນມຸຈຸລວິ ຄຣີສົ່ງບູຮັນເທົ່າ
ເປັນພຣຄໍາຮັບເກົ້າສິ່ງແລ້ວ

ວ່າຈຸດປຸນໂມຈຸນສມຕຸດຕາ ທສໂມ ວຣ ອັນວ່າສວກພຂ້າຂອໂປຣດ ຜູ້ງນັກໂທ່ງ
ທັງໝາຍ ອັນຈະລັ້ມຕາຍຈົບ ເປັນພຣຄໍາຮັບສິ່ງແລ້ວ

ສ້າງວັນຕອນສຸດທ້າຍຂອງກົມໍ່ພິ

ກົມໍ່ເຈົ້າ ດູກຣັກີກັບບົວພາຣ ມະວາ ອັນວ່າທ້າວຸ້ຜ່ານຄ່າຍາສາງເສວຕ ເຫວາະ
ອນນເປນເໜ້າແກ່ເຫັນມີເຫັນມີ ວາສໂມ ເມາະ ເຫວເສົງໂສ ຍຄຍິງ ພັນເຫັນ
ສຸ່ມູນປົດ ເມາະ ສຸ່ໆ ນາມ ອສຸຽກຄູ່ນີ້ ປົດໃຈ ປົດ ອັນເປັນກຣດາເບື້ນເບົງ
ແກ່ລົ້າສຸວະກຸມາຮີ ສຸ່ໆ ນາມ ອັນນີ້ຊື່ອສຸ່ຫາດາ ກວດຍາອິນທອັນຮາຊ ອີກໍ ວັນ ຍັງ
ພະສາຄນົດັ່ງນີ້ ຖ້າວ ຄວັນນົບທີ່ໄຫ້ຄວັສແຈ້ງ ແກ້ໄໝແຕດກລປະກາຕ ທດ້ວາ ກົມໍ່ປະກ
ໄສໂສມນັສ ວິ່ ເມາະ ກສວເຮ ຍັງພະພິພັນທັນເພົ່າ ຜຸ່ສຸດີຍາ ແກ່ອອກທ້າວສຸວະດົກພຸ່ນສົດ
ອນຸໂມທິດຸດ ກົມໍ່ເກະມຄຣີປຣາໂມທີ່ໃນມາໂນໜ່າທ່ານແນ້ນນໍາ

ທສວວະນຸ່ອນາ ນິ້ນິ້ຕາ ບຣພນົບນຸ່ວຣ ຄໍາຫລວງເລືອກລ້ວນຸ້ນີ້ບີ້ຈານີພົນ໌
ໃນແຜ່ນດີນສົມເດືອນພະບຣມໄຕຣໂລກນາຄໂນ້ນໍາ

กันที่ 2 หมู่บ้าน

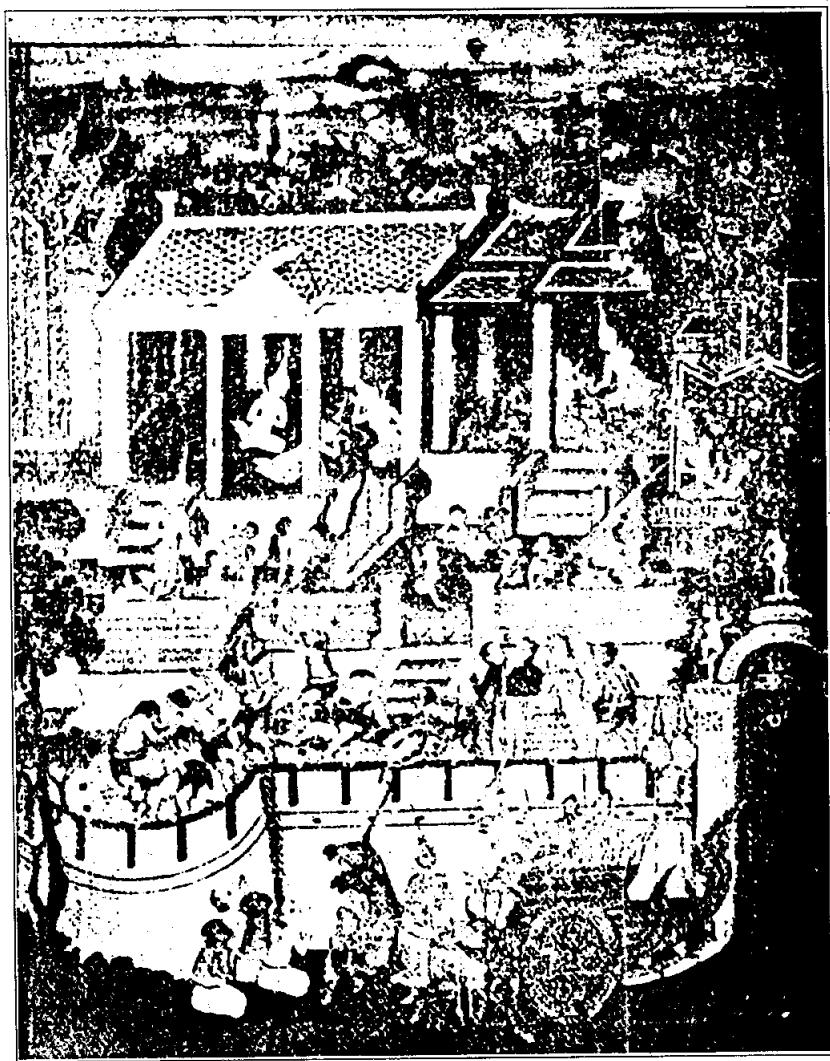
2. ກົດໜ້າໜັນພານຕີ

1. ພຣະນາງຜູສົດເທິກັນຢູ່ວັນພຣສີບປະກາງ ແລ້ວຈຸດໄປບັນເກີດໃນຕະກູລ ກົດຕັ້ງຢືນທ່ານ ໄດ້ເປັນອົງຮມເຫັນຂອງພຣະເຈົ້າກຸງສູງຫຍໍ້ ຜູ້ຄ່ອງສືວັງ ປະສູດພະໂອຮສ ທຽນພຣະນາມວ່າ ພຣະເວສສັນດັບ
2. ພຣະເວສສັນດັບ ເສົ້າຂອກນໍາເພື່ອທານປະຈຳວັນ ທຽນຫ້າງນັ້ນຈັຍນາຄ
3. ວະຫວ່າງທາງເສົ້າ ພຣາມຄົ່ນໜ້າວເມື່ອກິລິງຄຣາຍງົງຫຼຸດຂອ້າງນັ້ນຈັຍນາຄ ກົດບັນຫາຈົດຫາກພຣະຣາຊທານໄ້

ສໍານັວນຫອນບັນຫຼັກທັນ

ອີຕີ ສາ ວເຣ ຄເທດວາ ຕໂຕ ຈຸຕາ ມຖທຣຸໂຢ ອຸດຸມເຫສີຍາ ກຸຈຸນິມຸທີ ນິພຸພດຕື່ຕີ່ ສາ ຜູສົດ ອັນວ່າສມເດືອນສບວະຊີ ຄເທດວາ ກົບແລ້ວ ວເຣ ເນາະ ທສວເຮ ຂຶ່ງພຣະພຣສີບອັນ ແດ່ສໍານັກນີ້ທາງມັນວານ ຈຸຕາ ກົດຈາກດາວດີ່ນ້າສວົບຄົງມາ ອຸດຸມເຫສີຍາ ກຸຈຸນິມຸທີ ນິພຸພດຕີ່ ກົດເປົາປົງສິນທີ ໃນພຣະອຸທ່າແໜ່ງສມເດືອນພຣວອຣຄມເຫສີແໜ່ງກູມື້ມັກທ່ານ ທສມາສຈຸຈາຍເນ ຄຣັນຄວັນທຄມາສີບເດືອນກົດເລືອນຄລາສ ຈາກພຣະມາຕຸໂຄຮຮາ ນວຍຈາກ ຄຣັກພຣະມາຮາດາ ຜ້າຍມານາຍ ຈນຖານຈຸງແນນ ກົດກາຍາປະດັບປະດາໄປ ດັ່ງລູບໄລ້ລາຫາ ດ້ວຍຈຸດແກ່ນຈັນທີ່ ເຕັມ ວຸດຸຕໍ່ ເຫດຸດັ່ນພຣະບວວງໜ້າຈຶ່ງມາຄວຍພຣະນາມຕາມອົງກໍ ຜູສົດ ນາມ ນາເນັນ ທຽນພຣະນາມຫຼູ້ສບວະຊີເປັນຄົວສົວສົດີຈໍາເວົ້າໄປໆ

ສາ ສහນເຕັນ ປຣວາເຣນ ໂສພສວສຸສິກາກເລ ອຸດຸມຮູບປ່ວາ ອໂທສີ ອັນວ່າ ພຣະສບວະຊີຣາຊທີ່ຕາກີຈໍາເວົ້າວ່າໄດ້ສີບທກນີ້ ກົງມີຄົວໄສກາ ກົດລັບມພວັມດ້ວຍນົວາຮ ເນື້ອນນີ້ ອັດ ນໍ ສົວມທາຮາ່າ ບຸດຸຕຕສຸສ ສູງຫຍສຸສຕຸຄາຍ ອາເນດຸວາ ໃນກາລນັ້ນ ສມເດືອນ ທ້າວສີພິຮາຊ ຈຶ່ງໃຫ້ນາງນາຮສບວະຊີ ແລ້ວອົກເປັກກັບພຣະສູງໃຫຍ່ເນື້ອນນີ້ ແລ້ວອົກເປັກກັບພຣະສູງໃຫຍ່ເນື້ອນນີ້ ແລ້ວອົກເປັກກັບພຣະສູງໃຫຍ່ເນື້ອນນີ້

กัมพ์ที่ 3 ท่านกัมพ์

3. งานกัณฑ์

1. เมื่อพระเวสสันดร พระราชทานชังต้นมงคลให้แก่พระมหาธรรมช้าวเมืองกลิงคราษฎร์ ชาวดีวิรัญได้ทราบก็พากันขึ้นกราบ กล่าวโภพระเวสสันดรต่อพระเจ้ากรุงสัญชัย ให้ขับพระเวสสันดรออกจากพระนคร พระเจ้ากรุงสัญชัยตรัสผด็ไว้วันรุ่งขึ้น
2. พระนางผุสตี พระราชชนนีทรงทราบเหตุ ไปเพี้ยวลต่อพระเจ้ากรุงสัญชัย ก็ไม่ทรงโปรดพระราชทาน
3. พระนางผุสตีทรงกันแสง รำพันว่าที่แม่ไปทูลขอไทย ไม่ทรงโปรดพระราชทานไทยให้
4. พระเวสสันดร เส็จออกทรงบำเพ็ญสักตสุดกมหายาน
5. พระเวสสันดร เสด็จทรงราชรถออกจากพระนครพร้อมด้วยพระนางมัท踟 และพระกัณหาชาลิราชบีโยรส ระหว่างทางมีพระมหาธรรมมาทูลขออัสตรและราชรถก็ทรงบริจารให้เป็นทาง

สำนวนบางตอนของงานกัณฑ์

ผุสตีบี โง เทว ปุตุสุส เม กญาณสาสน อาคต, กินนุโข กโเรต, อหคันธุ์ว่า ชานิชุสามีตีฯ แม้มอนนว่าหัวเทพส์บราษดีดาลตระดกจิตร ข่อนข่อนคิดครหลให้ครหลวง ควรถูกข่าวร้อนสูก มาลุ่มเมียร่า ครานี้ฟ่อแก้วตาตนกลม จะบำรุงภารกิจรายในนี้หนอน แม่เสนอาดูรพ่อ ผู้ยึงญาติอยู่กอลได มากจะไปให้ดลเดียงถนนด น้อยหนึ่ง เทอญฯ

กัมพูชา 4 วนปะเวศ

4. วนประเวศน์

1. เมื่อพระเวสสันดร พระราชทานม้ารัฐหมดทุกสิ่งแล้ว จึงตรัสแก่พระนาง มหารีว่า พี่จะอุ่มพ่อชาลีเจ้าจงอุ่มแก้วกัณหา พากันเสด็จดำเนินโดยส总监มราชา บัวลูสิง เมืองเจตราช

2. พวากเจ้าเจตราชทราบข่าวเสด็จพระเวสสันดร พากันเสด็จมาเฝ้าทูลถวาย พระนครให้ครอบครอง พระองค์มิได้ทรงรับ

3. เจ้าเจตราช ส่งเสด็จพระเวสสันดรไปเข้าวังกภูแล้ว ทรงดึงนายเจตบุตร พรานไฟ ให้เป็นนายด่านรักษาประตูป่า

4. พระเวสสันดรเสด็จถึงอาศรมในบริเวณเขาวังกภู ชี้หัวสักกเทวราชให้ วิเศษกรรมนิรミニตรีไว แล้วทรงเพศเป็นดาบส พระนางมหารีก็ทรงเพศเป็นดาบสินี บำเพ็ญ พรตอยู่ในอาศรมนั้น

สำนวนบางตอนของกัณฑ์วนประเวศน์

อิท օจุเจรก ทิสุวَا นางนงคราฤษรัตนช่า อัศจรรย์บ่าเป็นจัง อพญาต์ โลงหัสน์ ปางนี้ ใครค่าเจ้ง แลมาแกลงเกือดกลัวแสงยง สาธุการ ปวตุเตสิ แครงคำพยิววนาท ให้วรรณราตนกบัญ มหาที่ สพุพุคโสภนา อรอดดุลยยศยิ่ง งามสมสีงสรรพางค อจุเจร วต โโลกสมิ ดงนี้ ปางเป็นเหตุทุกทางเทคโนโลยี อพญาต์ โลงสน์ เกษาแสงยง- สยบกรีด มีมริดฤาแลมาฝี เวสุสันดุรสุส เดเชน ด้วยพระพิริยพระพ่าท์ หัวผู้ผ่านพลมาร สยเมโนนตา ทุมาติ ไม้ตราชการยร่วม บุญหัวข่มก์โอนເອນ อ่อนແລฯ

กันท์ที่ 5 ชชก

5. กຳນົດຫຼູ້ຊາກ

1. ຫຼູ້ຊາກໄດ້ນາງອມືຕດາພາໄປອຸ່ນບັນທຸນວິສູ ພຣາມຄົນທຸນໆ ເຫັນນາງປົງບົດ
ຜົວດີກວ່າເນີຍຂອງດ້ວຍ ກົດເຈີດໃຈພາລົມເມີຍຂອງຕົນ ຈ
2. ພວກນາງພຣາມຄົນເຈັບໃຈ ພອເຫັນນາງອມືຕດາມາສູ່ທ່ານ້າ ກົງກັນຕື່ມໍາ
ວ່າຂານ ຈົນນາງອມືຕດາຕ້ອງກະເດີດກະວອມນ້ຳກັບບັນບັນ
3. ຫຼູ້ຊາກເຫັນນາງເດີນຮ້ອງໃຫ້ກັບນາງ ຈຶ່ງຄາມເຫດນາງກົງແຈ້ງຄົດໃຫ້ພື້ນແລ້ວວ່າ
ແຕ່ນີ້ໄປງານກາຈະໄມ່ທໍາ ຈະໄປຂອ່າລືກັນຫາໃຫ້ໃຊ້
4. ຫຼູ້ຊາກຮັບອາສາໄປຂອ່າລືກັນຫາ ອອກເດີນທາງທີ່ວາຄາມໄປທຸກທຸນແໜ່ງ ແລ້ວ
ກົງເຂົ້າສູ່ດົງແດນເຈຕຸນຕຸր

ສໍານັວນນາງຕອນຂອງກຳນົດຫຼູ້ຊາກ

ຕມຕຸດໆ ປກເສນຸໂຕ ສຕຸຖາ ອາຫາ ສຕຸຖາ ອັນວ່າພຣະວິນາຍດີລົກໄລກສວຍ
ກົດຕັ້ນໂດຍພຣະສູຕຽນຕົບປົງນິງກູກ ຍກາມໃຫ້ເຫັນເປັນປະຕິບັດແກ່ພຸທະກັດທັງໝາຍດ່າງນີ້ ອາຫ
ວາສີ ກົງເຄສູ ພົງແຍສົງໝົງນີ້ພຣາມຄົນຜູ້ນີ້ ເຮືອນວັນພຶ້ກາຈຶ່ງຄຣາມງວ່າ ຮາຍງວ່ານັ້ນ
ຫຼູ້ໂກ ນາມ ພຣາມໂໂນ ໂດຍດັ່ງຈົງພ່ອແນ່ ແຕ່ເຮີຍກູ້ຫຼູ້ກົບແປລັກເລອຍ ຕສຸສາບີ ທ່າງ
ກວຽຍາ ເຄົກປັນແພນກພລ້ວ ມີແມ່ຍັງສາວຄຣහີນັ້ນນັ້ນ ນາມນາມືຕຸຕາປ່ານາ ພຣາມຄົນ
ນາງນັ້ນວ່າ ຂໍ້ອມືຕດານີ້ລ່າວເມລາໂຈນ ເລືອດນັ້ນ ຕາ ນໍ ຕົກ 4 ຄຕາໂວຈຸ ຜູ້ງຫຼົງໂຈຣມ-
ປຣາຍດ ໃນດ້ວຍຮັດເຢາະເໜ້າ ແມ່ແມ່ແລ ນີ້ອຸທກຫາຍາ ເມື່ອນາງເຂົອມານ ທັ້ງທັນ
ນໍາມາເວືອແລ້ນນັ້ນ ຄືໂຍ ນໍາ ປຣົກສີ ສຸ ຜູ້ງຫຼົງເບື່ອນນັ້ນຢ່າງປາກ ຕັດກັວກາຕີໄປ
ຍຸ່ງແລ ສາມານຸດຖາ ກຸດູ້ຫລາ ບັນສຣໃນເປົ້ອຍເປົ່າແລ່ນຄຸລຸກເຄົ້າຕາມຕຍນັ້ນດ່າແລ້ງ

กัมพ់ទៅ 6 ឧត្តម

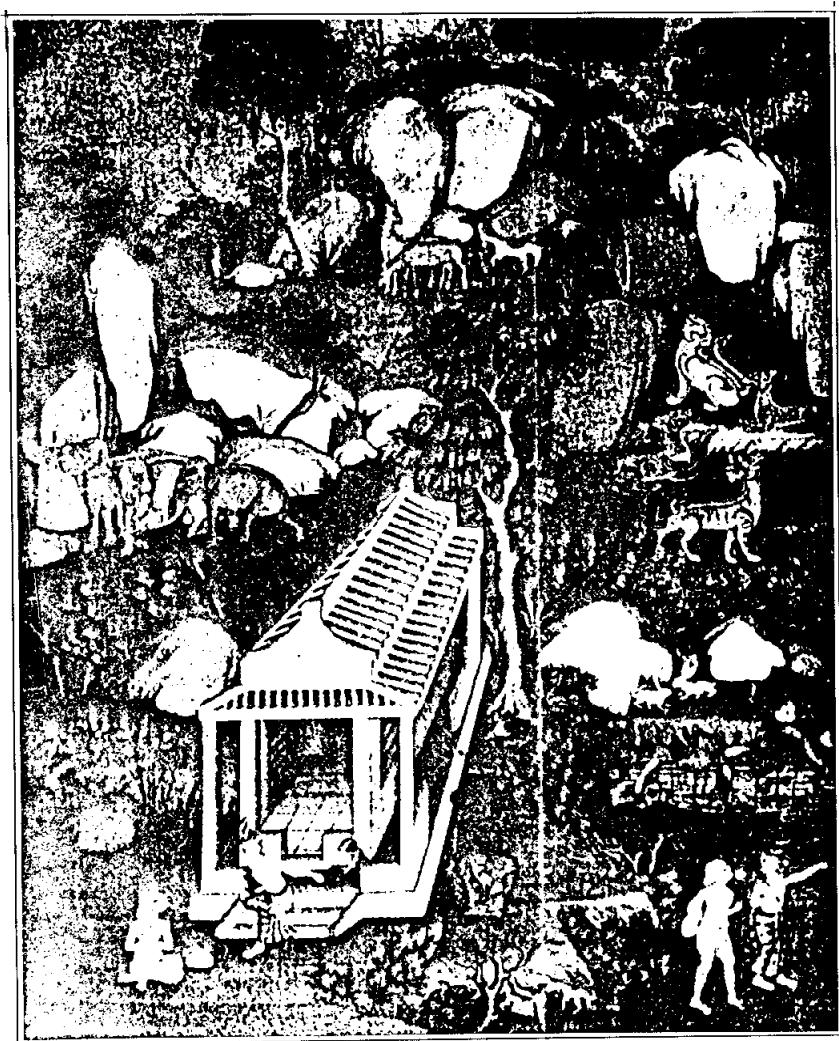
6. กัมฑ์จุลพน

1. สุนขเจตบุตรเห็นชูชากก้มໄສ่กัด ชูชากหนีบินขึ้นตันไม้
2. นายเจตบุตรเห็นก็ชูว่าจะยิงด้วยหน้าไม้ ชูชากไหว้แก้ว่า เป็นทูตของพระเจ้ากรุงสัญชาตย์ เจตบุตรเชื่อ ผูกสุนขเข้ากับโคนตันไม้ ต้อนรับชูชาก สามว่าอะไรอยู่ ในย่าน ชูชากชี้ไปที่กลักพิริกกลังกว่า นี่คือกลักพระราชสาร
3. เจตบุตรเชิญชูชากขึ้นไปบนเรือน ให้กินน้ำอ่อนๆ จืดๆ แล้วก็พาออกไป ชั่วคราว
4. เจตบุตรพร้อมนาพรรณไม้ อันมีในป่าหิมพานต์แล้วบอกทางที่จะไปสู่เขา วงกู แล้วว่าจะไปพบกับอจุตฤษี

สำนวนบางตอนของกัมฑ์จุลพน

เอว เจตปุตเตน เวสุสุนตราสนภูฐาน อภุชาเต ชูชากโน ดุสุสิตัว อันว่า ชีชูชากเล้าฝอก ครั้นได้ยินเจตบุตรนองอคติคำนลั้นเสร็จ ที่พระเครื่องราษฎร์แผลยันครดิลก เจ้าก็อ้มอกอึมใจ ปฏิสนธิการ กโรมุโต เมื่อจะปราไสยกอบ ขอแก่นายพราน ก์สวัสดิ์ พระคานา ดังนี้ฯ

อิทัญจ เม สตุตุภตต	ນธุนา ปฏิสัมยุต
มธุบិណ្ឌិកា ទ សុកតាយី	សតសុភតត ທាមិ ទេពិ
សតុតុគោត់ពីន	តីអមា
គេតាកចុកមុខរាល់ន	ໂខូវឃួយ
ແມំនានមឹងិតា	ធមុងແព់ំ
ខើខុបិខូយិហី	កែវេជាគេខោ កិនហិញ្ញ

กัณฑ์ที่ 7 มหาภูน

7. กัณฑ์มหาพน

1. ชูชนกเดินໄต่เต้าตามอรัญญิวิธี กับบรรดุลึงอาครมอจุตฤษี จึงเข้าไปถามไถ่ถึงทุกชั้นสุข และแจ้งว่าเป็นทุกดงพระเจ้ากรุงสัญชาตย
2. พระสิทธาจารย์รู้ว่าเฝ่าราโกหก บอกให้เชือกเชือ แล้วให้เฝ่ายบังอญู่ หนึ่งราตรี รุ่งขึ้นจึงพาไปปชี้ทางให้ทชีไปสู่เชวงกฎ
3. พระอจุตฤษีพรวณนาหมู่สัตว์ ที่อาศัยอยู่บริเวณเชวงกฎ มี ช้าง เนื้อเสือ สิงห์ กวาง กระต่าย และพรณเม้นนานาชนิด และสัตว์น้ำในโภกธรี ใกล้พระอาครมแห่งพระเวสสันดรราชฤษี

สำนวนบางตอนของกัณฑ์มหาพน

ชูชนก อາຫ อันว่าพระมหาณวุฒิ ขานอรอรุตฤษีคืน ดังนี้
ปฏิคุคหิต ย์ ทินุน โภนุโต ข้าข้อยแต่ ฤาษี
ย์ ทินุน ไดดี แกล์แกลัง
สมพสุส อคุนิย กต อาหารเครื่องกินมี เอฟโอบ
อนิโภชนหวานแจ้งข้า ขอบไหัวเหนื่อหัว
สมชัยสุส สก ปุตุต ให้ท้าวนฤทธิ์ ขับหนี
ลูกราชสีพิกลัว ไฟร์พ้า
สิวีหิ วิปุปวาสิต พลเมืองบดูดี ดาลคียด
การลยดลับลี้หน้า อยู่สร้างแสงบุญ

กัมพ់ 8 កុមារ

๘. กົມ່ງກຸມາຮ

1. ຜູ້ອຳນວຍພັກແຮມທີ່ເນີນພາໄກລັບຮົວພະວາຄວນ ເນື້ອຕື່ນຂຶ້ນຄະນະວ່າ
ເວລານີ້ພຣະນາງນັກຮົງຈະເສດ້ຈີ່ເຂົ້າປ່າຫາມູລຸລາພລ ຈຶ່ງເຂົ້າໄປເພົ່າພຣະເວສສັນດຽບເພື່ອຈະຫຼຸຂອ
ສອງກຸມາຮ ທັກເອາແມ່ນ້າທັງຫົມາເປົ້າຢືນເຖິນ
2. ສອງກຸມາຮເນື້ອຮູ້ວ່າກັບມາຄື່ງຕົວ ກົມ່ງກຸມາຮລົງໄປໃນສະ່ວະ ເອວາຮີນ້ອງຄໍ ເອ
ນຸ່ມບັນບັນເກສ
3. ພຣະເວສສັນດຽບທຽບວ່າສອງກຸມາຮນີ້ ຈຶ່ງເສດ້ໄປຕັ້ງສະເໝີກຫາທີ່ສະ່ວະ
ໂນກຂະໜີ ຕັ້ງສະເປົ້າຢືນເວົ້າສຳເກົາ ທາລີກິມ້າກົບຂຶ້ນມາການບານນາທ.
4. ພຣະວາກຫານສອງກຸມາຮໄຫ້ແກ່ພຣະມົນໜີ້ຫຼຸກ
5. ເນື້ອຫຼຸກໄດ້ຮັບພຣະວາກຫານສອງກຸມາຮ ພາໄປດຶງທາງຕະກຸກຕະກັກ ເພົ່າເດີນ
ທະລຸດທະລາດພລາດລົ້ມລົງ ສອງກຸມາຮກົງມາສູ່ສຳນັກພຣະນິດາ

ສໍານັວນນາງຄອນຂອງກົມ່ງກຸມາຮ

ຕໍ່ປັນ ຮຸດຕີ່ ປັຈຸສກາເລ ມທຸທີ່ ສຸບິນໆ ອຖຸກສ ໃນເນື່ອຈະໄກລ້ຽງພຸ່ງພຣະ
ຍາມ ໃນຍາມຮາຕົກນັ້ນ ເບີອັນນັນເຈົ້າກວດມີທີ່ກິດນັ້ນເຫັນອັນຈຽຍ ໂສດແລ ເວວູໄປ
ສຸບິໂນ ອໂນສີ ອັນວ່າສຸບິນນານຸພາຫ ແທ່ງນເຮສະຫະດາ ກົມ່ງກຸມາຮ ດັ່ງນີ້ ເອໂກ ປຸ່ຣີໂສ
ກຸ່ໂທ ອັນວ່າກຣຍ່າຍຜູ້ໜຶ່ງດໍາ ອູ້ກໍາຍ່າໂສດແລ ເທຸວ ກາສາຍານີ ປຣິທິຕຸວາ ນຸ່ງຜັດແດງ
ເພີຍງ່າວ່າ ເກີຍວ່າເລົ່າດູແಡງ ເຫັນສຍບແສຍງກວ່າຫື່ນແລ ຖົວໜຸ່ງ ກຸ່ມຸເນັສ ຮັດມາລົ່ມ
ນິລຸນຸທິຕຸວາ ມັນທັດອກໄນ້ແດງແຜ່ສອງຫຼຸ ເຫັນອົດສູກກວ່າຫື່ນແລ ອາວຸຫທຸໂດ ຕ່າງໆ
ອາຄນຸຕຸວາ ນິມື້ອື້ອດາບກລັ້ ອວດຄ້າ ຄໍາຮ່າມ ຄໍາຮ່ານປານນິ່ງມາດ້ວຍດ່ວນແລ ປັນຸພາລົ່ມ
ປວິສີຕຸວາ ກົງເຂົ້າມາຍັງນຽມສາລາອາຫຼວມ ມີທີ່ນາງພູ້ພະນຸມອູ່ນັ້ນ.....

กัมพูชา ๙ ນักษ

๙ กัณฑ์มหัศรี

๑. พระนางมหัศรีทรงสาเหตุภานุกระเช้าสานขอสอยผลแล้วเสด็จกลับ
โดยด่วน มาประจวบพระยาพาลฤกษ์ราชชี้เงยดาแสร้งจำแลงเปล่งманอนขวางทาง
พระนางสะดุงพระทัยให้หัวหาด ปลงคากบอนลงแล้วอภิวิชาทางเทพยเจ้าสังเวชก์พา
กันคลื่นไคลให้หนทาง

๒. พระนางเสด็จถึงอาศรมบท มิได้ทอดพระเนตรเห็นสองพระโอรส จึง
วนทูลถามพระสามี ท้าวเรอก์ทรงนี้ แต่แล้วก็ตัดพ้อด้วยโวหารหึ่งเพื่อให้พระนาง
สร่างโศก

๓. พระนางเที่ยวแสวงหาพระลูกตามละเมะเข้าเขินจนทั่วบริเวณพระอาศรม
กมิได้พบพระลูกทั้งสอง จึงเสด็จไปที่หน้าพระอาศรม ทรงกำสรดสันแรงถึงวิสัญญี สลบ
ตรงหน้าจาน

๔. พระเวสสันดร ทอดพระเนตรเห็นพระมหัศรีวิสัญญีสลบลงสะดุงพระทัย
ทรงพระกันแสง

สำนวนบางตอนของกัณฑ์มหัศรี

ปาโต คตาสิ อุญญา

ครันเข้ากหัวกรนนเข้า ชายบ่าเต้าไปหาชาย

ลูกไม้บกนนงาย จำงายราขอดยืน แม่ยา

กมิทำ สายมาคตา

คิดไดคืนมาค่า อยู่จรหล่าต่อกลางคืน

เพราะเห็นกูโหนหิน แต่ดูเคลนกูกลิตได คั่งนี้

กัณฑ์ที่ 10 สักราบรรพ

10 กัณฑ์สักรบรรพ

1. ท้าวสักกเทเวราช ทรงแปลงเพศเป็นพระมหาภูลขอพระนางมัทrise พระเวสสันดร์ก็ทรงบำเพ็ญงานบริจาคให้แก่พระมหาณี
2. เมื่อท้าวเชือได้รับพระราชทานพระนางมัทriseแล้ว ก็ถวายคืนแล้วทูลว่า พระองค์เป็นท้าวสักกเทเวราช มาเพื่อประทานพรแด่พระองค์ ขอพระองค์จะเดือกอัญชาราพ
3. พระเวสสันดร ขอพรแปดประการเด่ท้าวสักกเทเวราช มีปรากฏในกัณฑ์
สักรบรรพน*

สำนวนบางตอนของกัณฑ์สักรบรรพ

สกุโกร อาน อินทร์พระมหาณีก็ทูลพระกรรณาแก่พระมหาบุรุษขึ้นดังนี้

ยถา วาริโห ปูโร สพุพกาล น ชีดิ

เอւนตា ยาจิตาคุจิ ภริย์ เม เทหิ ยาจิโตฯ

โ哥 เวสุสันตุร ข้าแต่พระเพศยันดรราชฤทธิ์ ยถา วาริโห เมะ ยถา อุทกวโน
ด่งฤาด่งนทีแท้ ท้าวกล่าวคล้ายคอก อันมิรู้บก្ញบांง ชีวนาโน อันมีรอดบังคคลาน
ปលจสุ มหาทิสุ ในแม่น้ำนานห้าประการ คงค่า ยมุนา อจิราติ สรวุ มหาทิสุ
ชาเตสุ อันรถกล่าวคือประวัลคงคายมุนาอิริยะตีสรวุ มหาทิสุ ที่เที่ยมัน แลแม่น้ำนัน
โสด ปูโร เมะ อุทเกน ปูโร อันໂโซจารด้วยอุทกันธิรึก สนุกมาโน อันภกไหลลั้ง^๑
ແຄມถั้งมาบมิขาด อโนตตุตากิโต อันมีแต่อ่าทิอัญญาสมญาชื่อโนตต์ ชเนหิ แลทวย
ສัพสัตว์ผุ่งคน บีปะสิเกหิ อันครหนครหาย เครื่องจะตายลำบาก อดปากแห้งนักหนา ฯลฯ

กัณฑ์ที่ 11 มหาราชา

๑๑ กัณฑ์มหาราช

๑. ชูชักพาสองกุมาเดินทาง เวลาค่ำต้าแกកັງเปลนອນเนນօค່າບໄມ້
ເທພຍເຈົ້າກີ່ຂ່ວຍອກົບາລບໍາຮຸງຮັກໝາສອງກຸມາ
๒. ລ່ວມມຽຄາໄດ້ທັກສີບໂຍໜ໌ ກົດຸຶ່ງກຽງພິຊ້ຍເຊດຸດຣ ນຄຣລວງແຫ່ງສີວິຮູ້
ຝູ້ກຳພາສອງກຸມາຜ່ານມາຕຽງໜ້າພຣະທີ່ນັ້ນ
๓. ພຣະເຈົ້າກຽງສູງໝໍຍ ໄທີພາພວາຫມ່ນຝູ້ກຳມາເຜົ້າ ທຣາບຄວາມແລ້ວ ທຣົງໄກ່
ພຣະເຈົ້າຫລານທີ່ສອງດ້ວຍພຣະຣາຊທຣັບຢ
๔. ພຣະເຈົ້າກຽງສູງໝໍຍ ຍກພຢູ່ແສນຍາກໄປຮັບພຣະເວສສັນດຣ ພຣະຈາລືບີ່ນ
ມັກສູ່ເທັກສົກນຳພລໄປຢັງເຂາວັງກູ່

ສໍານວນນາງຕອນຂອງກັນທົມຫາຮາຊ

๑. ພຣະທຸມຄະສຸສ ສພຸພສຕ່ຫຼຸຈ ນິກຸ່າສຫສຸສູຈ ອຸມາຮານ ນິກຸ່າຍ ອາທາສີ
ເນື້ອນນັ້ນພຣະນາທໃຫ້ ຈອມຈັກ
ຈະໄກ່ຫລານຮັກສນອງ ປ່ວງໃຊ້
ທອງພනນສຶ່ງສິນໜັກ ປະສາທ
ແລ້ສຶ່ງແລວ້ອຍໃຫ້ ແກ່ເຄົ້າໜູ້ໜັກ ໂສດແລ ໃ
๒. ວຣເສນາໂຍ ສໍານຶ່ງຄືອຮັບຮຽງ ສ້າຍຮຽງຍຽຮຍອງ ໂຍງຮັດທອງຫຣເໜີ
ໜູ່ທີ່ນີ້ຮັດສມເດືອນສົ່ວໂຕ ດູປະໄພດ້ວຍແກ້ວ ແມ່ນູ່ທີ່ນີ້ແພຣວດ້ວຍກົງກາຍູຈນ
ບຣວສາຣດ້ວຍກົງກໍາ ແມ່ນູ່ທີ່ນີ້ທຳຮັດດ້ວຍຮັບໜູ້ ແມ່ນູ່ທີ່ນີ້ຈົວດ້ວຍທອງແດງ ແມ່ນູ່ທີ່ນີ້ພາສດ້ວຍ
ສພັນນ ແມ່ນູ່ທີ່ນີ້ກັນດ້ວຍເຫັນໜ່ວຍ ກ່ອດ້ວຍເຫັນໜ່ວຍ ແສງດູພຣາຍພວ່າເຫາ ໃລ່າ

กัณฑ์ที่ 12 นักษัตวิช

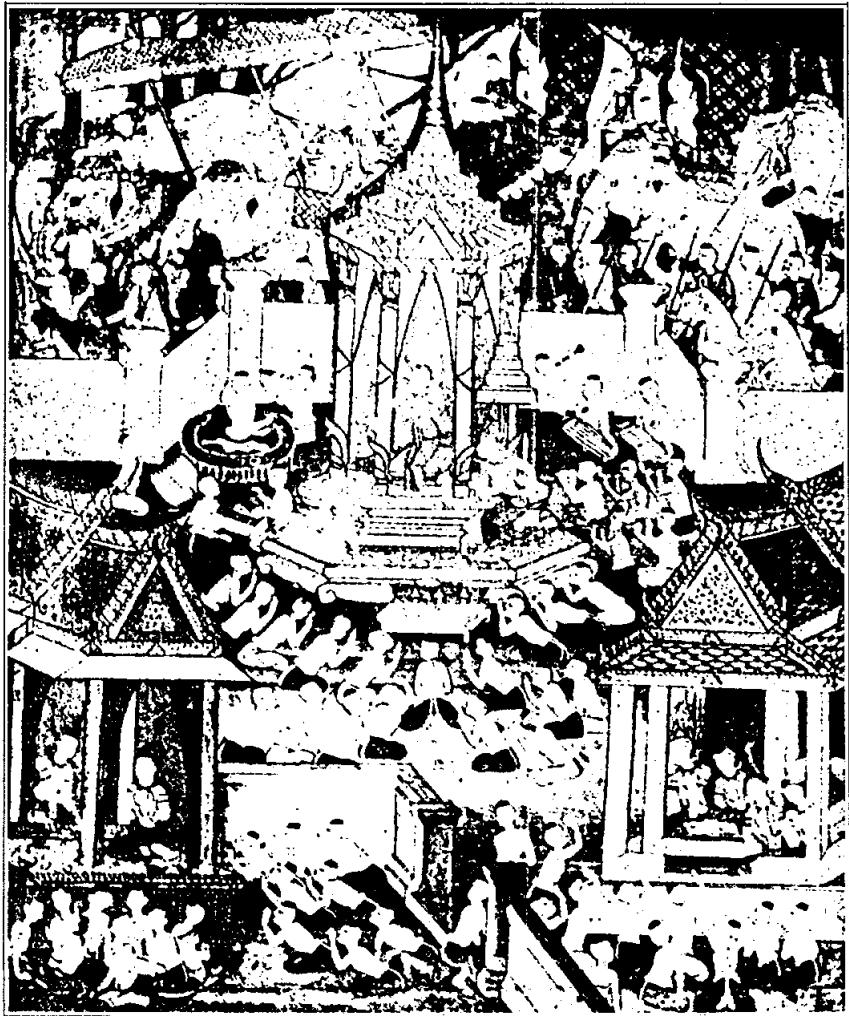
12 กັ້ນທົນກະໜັດຕີ

1. ພຣະເວສສັນດຣ ໄດ້ຍືນເລີ່ມໃສຍຮອຄຊແສນຍາກ ທຽງຕກພະຫຍິ້ໄຫວຫວາດວ່າ ບໍ່ຈາມມີຕຽມຈາບພຣະອົງຄ ຈຶ່ງຈຸນພຣະນັກທີ່ເສດີຈີ້ນເນີນເຂາ ພຣະນາງກຣາບຖຸລວ່າ ເປັນ ທັພຂອງພຣະເຈົ້າກຽງສູນຍ້ເສດີຈົມຮັບ ສມຕາມທີ່ທ້າວສັກເທວາະປະການພຣ
2. ເນື້ອທິກະທົບຍົກສອດທີ່ພລັດພຣາກຈາກ ກັນ ຈົດື່ງວິສັງຄູ່ກາພ
3. ສຫ່າຕີໂຢ່າເຜົ້າພຣະເວສສັນດຣ ຖຸລເຊີ່ງເສດີຈົກລັບພຣະນັກ

ສໍານວນນາງຕອນຂອງກັ້ນທົນກະໜັດຕີ

1. ນິ້ມ ປຸພົມ ນານ ອມໝາກ ໂກຈ ກຣືສຸສົມ
ດັ່ງຈົງຕູ້ເສດໃຫ້ຮັບ ສມມຸດ
ເປັນຖີ່ສົລສຸທົ່ງ ສີບສວັງ
ໄຄຮ່ອນຫາກປະທຸງຮູ້ ທຳໂທະ
ຄືອຸ່ນໆໃນໜັງ ລູ່ລັ້ມທັບຕນ ມນແລ ໃ
2. ກຈົຈີ ໂໄ ຖຸສລຳ ປຸດຸຕ
ດັ່ງຖາແລດູ້ ໄກ່ຄາມແກ້ວກູ້ ຜູ້ບຸດຮຸດແສນສີເນ້າ
ປຸສລຳ ເມາະ ອຣົກກວ່າ
ອັນວ່າອາພາບ ອາເກຫພຍາທີໂຣຄາ ບົບ້າຫວາ ທເວວິກລກລໄດ

໤ ຈ ໤

กัมพี่ 13 นครกัมพี่

13 กัณฑ์นคร

1. พระเวสสันดรทรงรับเชิญของสหชาติ โยชา แล้วทรงลางนาข
2. พระเจ้ากรุงสัญชัย ทรงอภิเษกสองกษัตริย์ครองกรุงสีพี
3. ทรงยกทัพกลับกรุงสีพี เสด็จวันละโยชน์ สั่นมรคาหกสิบโยชน์ ถ้าจะนับวันบรรพชาถึงเจ็ดเดือนจึงพระราชทานสองกุมา ชูชกรีบรัดมาสิบห้าวันถึงเชตุตาร เตรียมพลรับเจ็ดวัน ยกไปถึงพระอุปารามหนึ่งเดือนยี่สิบสามราตรี อยู่ในพนาลีเดือนเชษ ยกพลกลับสองเดือน สิริเป็นหนึ่งปีกับสิบห้าราตรี จึงคืนเข้าราชธานีแล้วແລ.

สำนวนบางตอนของกัณฑ์นคร

1. ต ำ สุคุ瓦 มหาสตุโตร อันว่าพระมหาสัตว์ ครันนได้ยินคำพลาพกุนหมาย ให้วาราชานบำบวน สั่นรวงด้วยเคราพย เพื่อจะให้เจ้าไตรภพโลกเมลีเป็นกษัตริสูร เสวอย ราชบริบูรณ์ด้วยเก่านันน บีตรวา สุทธิ สรุลปุ่นโตร อิม คาดมาห ท้าวหกมีพระสาส์น ด้วยพระราชบิดา กีดุลพระกรุณาสองคืนด้วยนี้ ๆ

2. ชาติก สมโภานเส จีงพระพุทธเจ้าชุมนุมพระชาติชาญก อนนพระดิลก หากคำรัส ตรัสแห่งพระพุทธหฤทัย ด้วยพิชัยพุทธัญญาณ ด้วยนี้ ๆ ดทฯ ชูชโก เทวทตุโตร อโหนสี ดุกรากิกขุทางหลาย อันว่าชูชกใจทัช ก็มาเป็นเทวทัตตนี้แล อมิตุตาปนา จิญจามณวิغا อันว่าอมิตตตา ก็มาเป็นจิญจามณวิغا อันนเท็จแлемาสำแดง ไทยแห่ง ตถาคต นี้แล เจตบุตุโตร สิยาณุโน อันว่าเจตบุตรชาวเจตราชภูร ก็มาเป็นนายฉันนา นาตยนี้แล ๆ ๆ